

**Національна академія наук України
Інститут історії України
National Academy of Sciences of Ukraine
Institute of History of Ukraine**

**А.В. Грубінко
A.V. Hrubinko**

**ВЕЛИКА БРИТАНІЯ В СИСТЕМІ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ
І БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ
(1990-2016 рр.)**

**GREAT BRITAIN
IN THE EUROPEAN FOREIGN
AND SECURITY POLICY SYSTEM
(1990-2016)**

*Монографія
Monograph*

Тернопіль, 2017
Ternopil, 2017

УДК 94(420):327.061 «1990/2016»
ББК 63.3(4Анг)
Г 90

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту історії України НАН України
(протокол № 9 від 31 жовтня 2017 р.)*

Науковий редактор:

Мартинюк А.Ю., доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України

Рецензенти:

Алексієв Л.М., доктор історичних наук, професор, професор кафедри нової і новітньої історії та методики викладання історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Дятлов В.О., доктор історичних наук, професор, перший проректор, проректор з науково-педагогічної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, професор кафедри всесвітньої історії

Машевський О.П., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Грубінко А.В.

Г 90 Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.): монографія. / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. – 640 с.

ISBN 978-617-7516-28-5

Публікація є першим монографічним дослідженням історії участі Великої Британії у зовнішній та безпековій політиці Європейського Союзу. Висвітлюються питання ролі Великої Британії у становленні Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу та її вплив на відносини королівства з іншими стратегічними партнерами. Виявлено особливості британського впливу на фіксацію СЗППБ в установчих договорах об'єднання. Представлено компаративний аналіз позицій королівства щодо СЗППБ з позиціями Франції і Німеччини, оцінку ролі американо-британських відносин у розвитку європейської зовнішньої і безпекової політики. Висвітлюються історичні аспекти практичної участі держави в реалізації СЗППБ, зокрема, у відносинах ЄС з державами Східної Європи (в т.ч. Україною). Проаналізовано особливості британського підходу до формування військової компоненти ЄС в контексті трансформацій НАТО, місце британського ВПК у військово-технічній кооперації держав об'єднання, досвід участі країни у військово-гуманітарних акціях ЄС.

Розраховано на дослідників, дипломатів, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться проблемами історії міжнародних відносин, всесвітньої історії, історії Великої Британії та європейської інтеграції

**УДК 94(420):327.061 «1990/2016»
ББК 63.3(4Анг)**

ISBN 978-617-7516-28-5

© Андрій Грубінко, 2017
© ФОП Осадца Ю.В.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ5

ВСТУП6

РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ І
ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ11

1.1. Концептуально-теоретичні аспекти та методологія
дослідження11

1.2. Історіографія проблеми..... **Error! Bookmark not defined.**

1.3. Джерельна база дослідження..... **Error! Bookmark not defined.**

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ БРИТАНСЬКОГО
ПІДХОДУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ **Error! Bookmark not defined.**

2.1. Позиція британського суспільства і політичних партій щодо
європейської політичної інтеграції **Error! Bookmark not defined.**

2.2. Роль Великої Британії у формуванні механізмів зовнішньої
і безпекової політики Європейського Співтовариства **Error! Bookmark not defined.**

2.3. Політичне співробітництво держав Європейського
Співтовариства в системі стратегічних міжнародних
союзів Великої Британії..... **Error! Bookmark not defined.**

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ НА ФОРМУВАННЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ І БЕЗПЕКОВОЇ
ПОЛІТИКИ **Error! Bookmark not defined.**

3.1. Позиція Великої Британії щодо Маастрихтського договору
і створення Спільної зовнішньої політики і політики безпеки
Європейського Союзу **Error! Bookmark not defined.**

3.2. Амстердамський і Ніццький договори та британський
вплив на структурні зміни в Європейському Союзі **Error! Bookmark not defined.**

3.3. Роль Великої Британії у процесі політичної інтеграції на
етапі розробки і відхилення Конституційного договору ЄС **Error! Bookmark not defined.**

3.4. Вплив Великої Британії на інституційно-правові зміни
СЗППБ ЄС в контексті прийняття Лісабонського договору **Error! Bookmark not defined.**

РОЗДІЛ 4. УЧАСТЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В РЕАЛІЗАЦІЇ
ЗОВНІШНЬОЇ І БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС В СИСТЕМІ
ВІДНОСИН З СТРАТЕГІЧНИМИ ПАРТНЕРАМИ **Error! Bookmark not defined.**

4.1. Компаративний аналіз політики Великої Британії, Франції і
ФРН щодо реалізації зовнішньої політики ЄС **Error! Bookmark not defined.**

4.2. Американсько-британські стратегічні відносини і СЗППБ ЄС **Error! Bookmark not defined.**

РОЗДІЛ 5. ВПЛИВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ НА ПОЛІТИКУ СУСІДСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ **Error! Bookmark not defined.**

5.1. Британська стратегія розширення ЄС на схід **Error! Bookmark not defined.**

5.2. Східноєвропейська політика Великої Британії та її місце у СЗППБ ЄС **Error! Bookmark not defined.**

5.3. Політика Великої Британії щодо України в контексті розвитку зовнішньої політики і політики безпеки Євросоюзу **Error! Bookmark not defined.**

РОЗДІЛ 6. ТРАНСФОРМАЦІЇ БРИТАНСЬКИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ **Error! Bookmark not defined.**

6.1. Реформування НАТО та його взаємини з ЄС: британські інтереси і підходи **Error! Bookmark not defined.**

6.2. Місце військово-оборонного комплексу Великої Британії в системі кооперації ВПК держав Європейського Союзу **Error! Bookmark not defined.**

6.3. Участь Великої Британії у військово-гуманітарних операціях і місіях ЄС **Error! Bookmark not defined.**

ВИСНОВКИ..... **34**

SUMMARY **535**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... **48**

ДОДАТКИ..... **Error! Bookmark not defined.**

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТР	–	Азійсько-Тихоокеанський регіон
ВМС	–	Військово-морські сили
ВПК	–	військово-промисловий комплекс
ВТС	–	військово-технічне співробітництво
ДЄС	–	Договір про Європейський Союз
ДЗЗСЄ	–	Договір про звичайні збройні сили в Європі
ЄАВТ	–	Європейська асоціація вільної торгівлі
ЄЕС	–	Європейське Економічне Співтовариство
ЄСА	–	Єдиний європейський акт
ЄІБО	–	Європейська ідентичність у сфері безпеки та оборони
ЄОВС	–	Європейське об'єднання вугілля і сталі
ЄОА	–	Європейське оборонне агентство
ЄОІ	–	Європейська оборонна ідентичність
ЄОС	–	Європейське оборонне співтовариство
ЄПБО	–	Європейська політика безпеки та оборони
ЄПС	–	Європейське політичне співробітництво
ЄСЗД	–	Європейська служба зовнішніх дій
ЄСШР	–	Європейські Сили швидкого реагування
ЗЄГО	–	Західноєвропейська група озброєнь
ЗМЗ	–	зброя масового знищення
ЗС	–	збройні сили
КПВБ	–	Консервативна партія Великої Британії
ЛПВБ	–	Лейбористська партія Великої Британії
МУК	–	Міжурядова конференція
НАТО	–	(від англ. North Atlantic Treaty Organization) Організація Північноатлантичного договору.
НДДКР	–	науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
НЄГП	–	Незалежна європейська група програмування
ННД	–	нові незалежні держави
ОАК	–	Об'єднаний армійський корпус
ОДКБ	–	Організація договору про колективну безпеку (Ташкентський договір)
ОЕСР	–	Організація економічного співробітництва та розвитку
ОЄСР	–	Організація європейського економічного співробітництва
ОЗС НАТО	–	Об'єднані Збройні Сили НАТО
ПЛД	–	Партія ліберальних демократів
ПРО	–	протиракетна оборона
СЄПБО	–	Спільна європейська політика безпеки та оборони
СЗППБ	–	Спільна зовнішня політика і політика безпеки
СНД	–	Союз незалежних держав
СООТГ	–	Спільна об'єднана оперативно-тактична група
СПБО	–	Спільна політика безпеки та оборони
УПС	–	Угода про партнерство та співробітництво

ВСТУП

Історія європейської інтеграції, втілення теоретичних ідей якої розпочалося по завершенні Другої світової війни, відзначається складністю і суперечностями, але загалом становить успішний шлях впровадження в життя залучених до неї держав і народів Європи стандартів демократії, ринкових відносин, соціального забезпечення, економічного добробуту, міжкультурної взаємодії і політичного співробітництва. Інституційно-функціональним втіленням європейської інтеграції став Європейський Союз як правонаступник Європейського Економічного Співтовариства (1957–1993 рр.) та інших європейських спільнот – Європейського об'єднання вугілля і сталі та Євроатому. На початку XXI ст. ЄС переживає складний період фінансово-економічної, політичної кризи і, зрештою, кризи європейської ідентичності його учасників, які все ще намагаються відшукати формулу поєднання національних і комунітарних інтересів у різних сферах інтеграційної взаємодії. Показовим проявом і наслідком цих пошуків став початок процесу виходу Великої Британії з Європейського Союзу, який матиме далекосяжні наслідки для об'єднання і міжнародної спільноти загалом.

Окрім внутрішніх проблем розвитку Європейський Союз постав перед викликами зовнішнього (міжнародного) рівня на своїх безпосередніх межових територіях, які як ніколи вимагають від об'єднання активних дій, розвитку механізмів зовнішньополітичного і військового впливу. Саме ця своєрідна організація, як ніяка інша в Європі, розвинула власну єдину інституційно-функціональну систему формування та реалізації спільної зовнішньої і безпекової політики з елементами наднаціональної координації та управління. Тому дослідження історії розвитку Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (далі – СЗППБ) ЄС дає можливість зробити певні висновки про особливості розвитку системи міжнародної політики і безпеки Європи загалом, становлення європейського об'єднання у формі Євросоюзу як суб'єкта міжнародних відносин, виявити та проаналізувати досягнення і невдачі політичної інтеграції, спрогнозувати можливості цієї унікальної регіональної організації на міжнародному рівні. З огляду на сучасні непрості процеси трансформацій в ЄС та міжнародних відносин загалом особливу актуальність становить дослідження досвіду участі провідних держав-

учасників європейських інтеграційних процесів в становленні і розвитку СЗППБ ЄС, серед яких виділяється Велика Британія.

Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії історично було одним з ключових суб'єктів європейської регіональної політики, потенційним лідером європейського об'єднання у сфері зовнішньої політики і безпеки. Британське суспільство, політикум і керівництво держави різних періодів, у пам'яті якого міцно закарбувалася велична історія Британської імперії, пройшло непростий історичний шлях зосередження зовнішньополітичних пріоритетів на рівні європейської регіональної політики та участі в європейській інтеграції. Водночас прийняття рішення про вихід з ЄС на референдумі 23 червня 2016 р. засвідчило, що британська громадськість і політична еліта держави упродовж історії її членства в Співтоваристві не зуміли узгодити концептуальні засади державотворення і специфічне британське бачення об'єднання з реаліями інтеграційних процесів. Участь в їх політичній складовій у формі СЗППБ стала досвідом втраченої можливості повною мірою реалізувати значний потенціал Великої Британії у сфері зовнішньої політики і безпеки, стати провідним учасником Європейського Союзу.

Обрана для дослідження наукова тема має важливе практичне значення для оптимізації процесу європейської інтеграції України, адже врахування досвіду та позиції провідних держав-членів ЄС важливе для визначення перспектив членства нашої держави у цьому провідному континентальному об'єднанні, її долученні до функціонування механізмів СЗППБ ЄС. При цьому важливо здійснити історичний аналіз зовнішніх і внутрішніх чинників формування та реалізації специфічної євроінтеграційної стратегії Великої Британії у різні історичні періоди, виявити здобутки і прорахунки урядів держави у відносинах з ЄС у сфері зовнішньої політики і безпеки, провести компаративний аналіз досвіду участі королівства в розбудові СЗППБ ЄС з досвідом і підходами інших провідних держав Європейського Союзу, розкрити роль і значення британської урядової політики у становленні відносин між ЄС і НАТО, формуванні східноєвропейської політики Союзу. Дослідження цих питань дозволить сформувати цілісне бачення наукової проблеми – трансформації підходів Великої Британії до розвитку СЗППБ ЄС як невід'ємного виміру історії європейських об'єднувачих процесів у 1990–2016 роках. Досвід участі Великої Британії в європейських інтеграційних процесах у значній мірі може стати повчальним для України в її прагненні долучитися до повноправних суб'єктів зазначених процесів. Навіть за умови виходу

Великої Британії з ЄС ця держава збереже значний вплив на міжнародні відносини в Європі, залишиться активним суб'єктом європейської системи безпеки, а тому матиме важливе значення як партнер для зміцнення позицій України на міжнародній арені.

Формування зовнішньополітичного і безпекового виміру ЄС та внеску Великої Британії актуальне для дослідження з огляду на потребу пізнання витоків і причин сучасних складних трансформацій регіональної і світової системи міжнародних відносин, в епіцентрі яких опинилася Україна. Специфіка дослідження передбачає необхідність комплексного аналізу історії політичного розвитку Великої Британії, її відносин з ЄС та його ключовими суб'єктами у сфері СЗППБ в контексті новітньої історії міжнародних відносин. Відзначаємо недостатню увагу вчених до заявленої теми дослідження, про що насамперед свідчить відсутність спеціальних монографічних праць.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні передумов, внутрішніх і зовнішніх факторів, тенденцій та особливостей участі Великої Британії у процесі формування і розвитку Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу у 1990–2016 роках.

Хронологічні рамки дослідження зумовлені об'єктивними історичними обставинами розвитку Великої Британії, Європи та системи міжнародних відносин у новітній період. Визначена нижня хронологічна межа зумовлена об'єктивними історичними обставинами: відставкою з посади прем'єр-міністра М. Тетчер 28 листопада 1990 р. і зміною уряду Сполученого Королівства; ліквідацією післявоєнної біполярної системи міжнародних відносин у процесі розпаду СРСР і ОВД у 1990–1991 рр.; формуванням концептуальних підвалин СЗППБ як новостворюваного окремого напрямку інституційно-функціональної структури Європейського Співтовариства в рамках широкої дискусії з підготовки Договору про Європейський Союз у 1990–1991 роках. Вибір верхньої хронологічної межі зумовлений проведенням 23 червня 2016 р. загальнодержавного референдуму про перебування Великої Британії у складі ЄС, за наслідками якого завершилося правління другого уряду Д. Кемерона після його відставки 13 липня 2016 року. Результати голосування про вихід держави з Євросоюзу завершили попередній період історії участі королівства в процесах європейської інтеграції і розпочали новий, в центрі якого – переговори про умови виходу.

Методологічна основа дослідження сформована з урахуванням сутності та специфіки історичного процесу розвитку зовнішньої і

безпекової політики як особливого сегмента функціонування Європейського Союзу, теоретико-концептуальних підходів і реалізації практичної політики Великої Британії щодо європейської інтеграції. При цьому виходимо з того, що остання історично, сутнісно і функціонально є невід'ємною частиною світової та регіональної системи міжнародних відносин. Тому історія євроінтеграції, в т. ч. участь Великої Британії у СЗППБ ЄС як новітній напрям дослідження історичної науки є складовою загальної (всесвітньої, регіональної) історії міжнародних відносин з відповідним концептуальним обґрунтуванням і методологічним інструментарієм. Дослідження особливостей участі Великої Британії у СЗППБ ЄС ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, всебічного вивчення проблеми, обґрунтованості, проблемності, системному, діалектичному, аксіологічному і міждисциплінарному підходах. Діалектичний метод дозволив прослідкувати генезис зовнішньополітичної складової ЄС. Використання загальнологічних методів сприяло всебічному аналізу історіографії, встановленню конкретних прикладів впливу офіційного Лондона на функціонування зовнішньої політики ЄС. Застосовано методи системного і структурно-функціонального аналізу для дослідження внеску Великої Британії в історію інституційного становлення СЗППБ, розвитку відносин Співтовариства з третіми країнами і міжнародними організаціями, формування військово-політичного співробітництва держав-членів Союзу. Серед групи використаних конкретно-історичних методів відзначимо історико-генетичний, хронологічний, метод періодизації, порівняльно-історичний, історико-типологічний методи.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у здійсненні комплексного конкретно-історичного аналізу участі Сполученого Королівства у формуванні інституційних механізмів і практиці функціонування СЗППБ ЄС у 1990–2016 роках. Проаналізовано особливості формування суспільної думки і позиції провідних політичних партій Великої Британії у повоєнні десятиліття щодо зовнішньополітичного сегмента євроінтеграції. Запропоновано періодизацію історії участі держави у СЗППБ ЄС. Показано зміни в євроінтеграційній політиці Лондона у період правління уряду Д. Кемерона. Згідно авторської концепції завдяки перемозі євроскептичного популізму Велика Британія втратила черговий, як ніколи реальний та вочевидь останній шанс на лідерство в об'єднаній Європі, насамперед у сфері зовнішньої і безпекової політики. Проведено компаративний аналіз позицій і практичної політики

провідних держав ЄС щодо СЗППБ – Великої Британії, Франції і Німеччини. Переосмислено вплив американо-британських відносин на участь Британії в зовнішній і безпековій політиці Союзу. Дано оцінку її ролі в політиці розширення ЄС. Висвітлено історичні особливості участі королівства у східноєвропейській політиці Союзу. Особливу увагу приділено ролі Великої Британії у реагуванні Євроспільноти на російсько-український конфлікт. Проаналізовано вплив участі держави у реформуванні НАТО на становлення СПБО. Досліджено внесок Британії у військово-технічну кооперацію держав ЄС, проведення військово-гуманітарних операцій і місій під егідою об'єднання.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання: в подальших наукових дослідженнях історії міжнародних відносин, Європейського Союзу та новітньої історії Великої Британії; при підготовці навчальної літератури і викладанні у вищих навчальних закладах відповідних дисциплін; у практичній діяльності Міністерства закордонних справ України, дипломатичних представництв України (насамперед Посольства України у Великій Британії), інших органів державної влади.

РОЗДІЛ 1

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ І ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Концептуально-теоретичні аспекти та методологія дослідження

Історичні трансформації в системі міжнародних відносин, пов'язані з розпадом ялтинсько-потсдамського політичного світопорядку на рубежі 80–90-х рр. ХХ ст., супроводжувалися деформацією усталеного піввікового міжнародного поля безпеки, що в свою чергу мало наслідком започаткування процесу реструктуризації світових центрів міжнародного впливу. Розпочато формування нових міжнародних структур – лідерів регіонального масштабу з потенційними можливостями глобального впливу. Прикладом такої структури став Європейський Союз. Упродовж функціонування об'єднання пройшло непростий шлях утвердження на міжнародній арені в якості повноцінного суб'єкта міжнародних відносин, функціональним механізмом діяльності якого стала Спільна зовнішня політика і політика безпеки (СЗППБ). Непересічним учасником формування ЄС і СЗППБ стала Велика Британія.

Історично генезис ЄС у формі його попередника Європейського економічного союзу (далі – ЄЕС), створеного у 1957 році, та супутніх організацій (Європейського об'єднання вугілля і сталі, Євроатому), відбувався як інтеграційне економічне об'єднання, позбавлене міжнародних політичних амбіцій, що не виключало перспективи формування його зовнішньополітичної складової як невід'ємної частини розвитку регіональної політичної інтеграції. Під політичною інтеграцією розуміємо об'єднання суспільних або державних структур в межах певної держави чи на міждержавному рівні, яке відбувається на основі створення нових інститутів влади з наданням їм частини суверенних прав органів державної влади¹. Як зазначають Д. Гелд та Е. Мак-Грю, “на регіональному рівні Євросоюз за дуже короткий час привів Європу від хаосу Другої світової війни до світу, де суверенність відступає на задній план перед щодамі більшою кількістю зон спільних

¹ Геополітика: енциклопедія / за ред. Є.М. Суліми. К.: Знання України, 2012. С. 323.

інтересів². У повоєнні десятиліття ідея політичної інтеграції, як і її складової – військової інтеграції, не мала шансів на реалізацію. Поступове впровадження елементів зовнішньополітичної кооперації держав Співтовариства на рівні ЄЕС у формі механізму Європейського політичного співробітництва стало відображенням об'єктивної потреби в погодженні позицій держав об'єднання з актуальних питань міжнародної політики та економіки.

Історична специфіка СЗППБ ЄС як неординарного за своєю сутністю і завданнями практично впроваджуваного феномену зовнішньополітичної та військово-політичної регіональної інтеграції зумовлена складністю системи детермінант його формування і структурно-функціонального наповнення. Головними з них стали нетипова природа самого Європейського Союзу як міждержавно-квазідержавного формування та особливості зовнішньої політики як державно-правової і соціальної реальності, прерогатива формування і реалізації якої, згідно традиційних канонів міжнародних відносин, належить державі. При цьому у процесі теоретико-концептуального аналізу особливостей СЗППБ та участі в ньому держав-членів ЄС необхідно врахувати такі рівні її формування і здійснення: 1) ендогенний (внутрішньосоюзний) рівень: а) вертикальна вісь: інтерсуб'єктно-інституційна взаємодія за формулою “національний (державний) – наднаціональний (наддержавний)”; б) горизонтальна вісь: інтерсуб'єктна координація за формулами “державний-державний” і “наднаціональний-наднаціональний”; 2) екзогенний рівень (зовнішній): співробітництво / суперництво за формулою “ЄС (інституційний / наднаціональний + державний / національний)” – інші суб'єкти міжнародного права (треті держави та міжнародні організації)”³. На відміну від економічної інтеграції, яка базується на делегуванні значної частини національних суверенітетів у відповідній сфері наднаціональним органам на основі усвідомлення спільної вигоди, механізми політичної інтеграції є складнішими, потребують не лише посиленого фактора вигоди, але й наддержавної (регіональної) ідентичності, що обумовлено відмінністю національно-державних культур та історичного досвіду, інтересів і пріоритетів держав-членів у відповідних сферах, різними поглядами на питання зовнішньої політики і безпеки. Зовнішня політика є традиційним і невід'ємним

² Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація/антиглобалізація / пер. з англ. І. Андрущенко. К.: К.І.С., 2004. С. 20.

³ Грубінко А.В. Спільна зовнішня політика і політика безпеки ЄС в контексті сучасних теорій євроінтеграції: структурно-функціональний аналіз // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2012. Вип. 19. Том 4. С. 204.

атрибутом, функцією держави, практичним механізмом реалізації її суверенітету, територіальної цілісності і репрезентації на міжнародній арені, зміцнення і поширення впливу за кордоном, що робить цю сферу дуже вразливою до будь-яких спроб обмеження, навіть заради здобуття вигод у співпраці з партнерами. До сфери СЗППБ ЄС увійшли усі питання міжнародних відносин, зокрема, охорони міжнародного миру й безпеки, поступове формування спільної оборонної політики, забезпечення інтересів Євросоюзу як міжнародного актора у відносинах з третіми державами і міжнародними організаціями. Головна відмітна ознака СЗППБ ЄС як однієї з інтегральних сфер діяльності об'єднання – сильна залежність процесу її розробки і реалізації від інтересів провідних держав-суб'єктів, що стало визначальним ендогенним фактором спеціального статусу системи зовнішньої політики і політики безпеки в структурі функціонування Співтовариства. До екзогенних факторів належать насамперед відносини ЄС з США як головним міжнародним партнером і державами найближчої периферії.

Європейська інтеграція історично, сутнісно і функціонально є невід'ємною частиною світової та регіональної системи міжнародних відносин. Тому її історія як новітній напрям дослідження історичної науки є складовою загальної (всесвітньої, регіональної) історії міжнародних відносин. Саме історія, серед іншого, лягла в основу науки про міжнародні відносини, а теорія міжнародних відносин розробила теоретико-концептуальні основи і методи дослідження, що досить успішно можуть бути використані історією⁴. Зазначені твердження актуальні як при вивченні особливостей генези організації та реалізації окремих напрямів політики ЄС, так і при дослідженні процесів історичних трансформацій політики окремих його держав-членів в системі комунітарної взаємодії, їх впливу на процеси євроінтеграції. Тому для всебічного дослідження історичних особливостей феномену СЗППБ ЄС та участі в його формуванні окремих держав об'єднання доцільно здійснити їх аналіз з точки зору постулатів провідних теорій європейської інтеграції.

Об'єктивний аналіз розвитку будь-якого сегмента функціонування ЄС можливий з урахуванням факту, що його ідея і практика ґрунтуються на плюралізмі теоретико-концептуальних систем, витoki яких походять з фундаментальної дихотомії міждержавний

⁴ Герасимчук Т.Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин // Український історичний журнал. 2006. № 5. С. 198.

(intergovernmentalism) – наднаціональний (supranationalism)⁵. Європейське Співтовариство історично є міждержавною організацією з функціонально-федералістськими завданнями – своєрідним продуктом та елементом системи міжнародних відносин, що дозволяє пов'язати теоретичні засади його створення і розвитку з класичними теоріями міжнародних відносин – реалізмом (вважає основними рушійними силами міжнародних відносин протидержавні інтереси держав, не виключаючи їх співробітництва) та ідеалізмом (робить наголос на індивідуалістичних і суспільно-групових цінностях як рушійних розвитку міжнародних відносин з акцентом на моральних принципах і нормах права). Ряд модерністських теорій стали продовженням ідеалізму. Зокрема, транснаціоналізм розширює коло суб'єктів міжнародних відносин на міжнародні організації і транснаціональні корпорації, а його основними напрямками є теорії інтеграції і взаємозалежності⁶.

Необхідність розвитку інтеграційних процесів в середині ХХ ст. дала поштовх формуванню базових концепцій євроінтеграції, основні принципи яких відображені в нормативній базі ЄС (див. додаток 1). Зміст федералістської концепції полягає в ідеї об'єднання Європи на основі підпорядкування національних і регіональних органів управління наднаціональним структурам. Основними моделями федералізму є кооперація (спільні дії держав, спрямовані на узгодження питань, що становлять спільний інтерес) і класична інтеграція (взаємодія держав з утворенням наднаціональних органів управління). Більш практичну спрямованість мають постулати функціоналізму і його модерного варіанту неофункціоналізму. Основоположнику останнього Д. Мітрані належить ідея про створення мережі міжнародних спеціалізованих агентств наддержавного характеру з метою забезпечення від проявів державного націоналізму, чим фактично і став Європейський Союз. Основні напрями неофункціоналізму – інституціоналізм (наголос на значенні інституцій ЄС в умовах прогалин і труднощів в діяльності національних держав), концепція “переливання” (spill-over) (поширення інтеграційних процесів з економічної на інші сфери, зокрема, політичну) та екстерналізації (роль зовнішнього фактора в інтеграції і її вплив на зовнішнє середовище)⁷. Остання концепція пов'язана з підходами до

⁵ Палагнюк Ю.В. Еволюція теоретичних основ європейської інтеграції: державно-управлінський аспект // Публічне адміністрування: теорія та практика: електронний збірник наукових праць. 2013. № 2 (10). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2013-02\(10\)/index.html](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2013-02(10)/index.html) (дата звернення: 15.10.2016).

⁶ Цыганков П.А. Теория международных отношений. М.: Гардарики, 2003. С. 120.

⁷ Грубинко А.В. Роль Великобритании в формировании внешней политики ЕС в контексте ведущих

розширення ЄС. Напротивагу класичному реалізму і федералізму, комунікативна теорія розглядає інтеграцію як процес пошуку між її учасниками шляхів формування ненасильницькими способами “плюралістичного співтовариства безпеки” через мирне узгодження інтересів, що не виключає наднаціональної інтеграції⁸.

Класичним продовженням реалізму стала теорія міжурядового співробітництва (інтерговернменталізм) і неореалізм або структурний реалізм (структуралізм). Перша теорія відстоює збереження національного суверенітету учасників інтеграції. Її представник Е. Моравчик первинним джерелом інтеграції вважає інтереси держав, поєднані на основі концепції “великих договорів”, що не виключає можливості делегування частини владних повноважень на наднаціональний рівень⁹. Ліберальний інтерговернменталізм трактує членів ЄС як унітарних акторів, які здійснюють контроль за процесом інтеграції. Представники неореалізму наголошують на важливості структури міжнародної системи для характеру міжнародних відносин, а не поведінки окремих акторів (держав)¹⁰.

Популярна в західних академічних колах теорія конструктивізму, напротивагу реалізму та ідеалізму, трактує міжнародні відносини як продукт соціальних процесів в їх історичному розвитку. В основу поведінки держав на міжнародній арені конструктивісти ставлять дієвість таких чинників, як ідентичність, інтереси, самобутність, стратегічна культура, загрози та інші, що є елементами “соціальної реальності”. Національні стратегічні культури та інституційні норми, породжені історичним досвідом, є головними детермінантами політики безпеки держав¹¹.

Теорія реалізму та її напрям інтерговернменталізм лягли в основу сучасного британського підходу до європейської інтеграції, витоки якого сягають післявоєнних ідей У. Черчілля. Озвучене ним гасло “Сполучених Штатів Європи” означало формування континентального економічного об’єднання на основі простору вільної торгівлі¹². Історична концепція парламентського суверенітету і стереотипи

теорій євроінтеграції // Вестник МГИМО-Университета. 2015. №1 (40). С. 19.

⁸ Копійка В.В. Великобританія та формування комунітарних принципів ЄС // Актуальні проблеми міжнародних відносин. К.: КНУ ім. Т. Шевченка. Інститут міжнародних відносин. 1999. Вип. 16. С. 3-11.

⁹ Moravcsik A. The European Constitutional settlement. The State of the European Union // Making History: European Integration and Institutional Change at Fifty. Oxford, 2007. Vol. 8. p. 33.

¹⁰ Цыганков П.А. Указ. соч. С. 128.

¹¹ Dyson T., Konstadinides T. Understanding the Limitations of the EU’s Common Security and Defence Policy // e_International Relations. 2013. September 26. URL: <http://www.e-ir.info/2013/09/26/understanding-the-limitations-of-the-eus-common-security-and-defence-policy-a-legal-perspective/> (дата звернення: 15.10.2015).

¹² Staab A. The European Union Explained: Institutions, Actors, Global impact. 2nd ed. Bloomington, 2011. p. 4-5.

глобального статусу країни стали головним стримуючим фактором у процесі її приєднання до ЄЕС у 1973 році і надалі визначали політику урядів в Європі, особливо за часів урядування М. Тетчер. Як згодом зазначала сама баронеса, “мій відхід з посади глави уряду відкривав можливості для благополучного і більш швидкого просування [*Співтовариства – авт.*] в напрямі федералізму”¹³. Тоді ж сформувався позитивний підхід Великої Британії до екстерналізації (розширення) об’єднання за рахунок приєднання нових держав-членів, перманентний процес якого апріорі уповільнює федералізацію. Схожої позиції дотримувалися наступні уряди країни. Консерватор Дж. Мейджор у 1995 році заявив, що “якщо Європа стане федерацією, Велика Британія не буде брати в ній участі”, а лейборист Т. Блер практикував усталені погляди британського істеблішменту на Європу як “союз націй, які тісно співпрацюють” і заперечив творення “федеративної супердержави”¹⁴.

Ускладнення об’єднувачих процесів в рамках ЄС на початку 1990-х рр. засвідчило неможливість розглядати багаторівневі інтеграційні процеси в рамках класичних концепцій міжнародних відносин у їх “чистому вигляді”. Тому в європейських наукових і політичних колах сформульовано ряд синтетичних теоретико-емпіричних моделей інтеграції, спрямованих на обґрунтування трансформаційних тенденцій і розробку механізмів адаптації об’єднання до нових внутрішніх і зовнішніх викликів. У науковій літературі ці моделі об’єднують термінами “диференційована інтеграція” (“differentiated integration”) або “гнучка інтеграція” (“flexible integration”)¹⁵. Застосування гнучкої інтеграції стало відповіддю на об’єктивні труднощі у досягненні прогресу в умовах збільшення гетерогенності Союзу і дозволило надалі просувати інтеграцію, незважаючи на суперечності інтересів її учасників. Позиція Британії щодо умов членства в ЄЕС/ЄС стала однією з головних причин активізації дискусії про застосування гнучкої інтеграції.

¹³ Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира. пер. с англ. М.: Альпина Паблишер, 2003. С. 407.

¹⁴ Mr Major’s Speech to 1995 Conservative Party Conference / The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page1269.html> (дата звернення: 17.07.2016); Britain’s role in Europe. Prime Minister’s speech to the European Research Institute. 23 November 2001 // A National Archives. 10 Downing Street. Tony Blair archive. URL <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20070701080624/http://www.pm.gov.uk/output/Page1673.asp> (дата звернення: 24.12.2015).

¹⁵ Holzinger K. Differentiated Integration in the European Union. Many Concepts, Sparse Theory, Few Data. Zurich, 2012. 21 p.; Бабынина Л.О. Гибкая интеграция в Европейском Союзе = Flexibility in the European Union. М.: Ин-т Европы РАН, 2010. 132 с.; Flexibility and the Future of the European Union. A Federal Trust Report on flexible integration in the European Union. London, October 2005. 27 p.

Маастрихтський договір фактично закріпив можливість нерівномірного розвитку інтеграційних процесів у всіх трьох “опорах” ЄС. У постмаастрихтський період дискусій щодо перспектив євроінтеграції німецькі політики-федералісти В. Шойбле та К. Ламерс розвинули концепції “Європи змінних геометрій” (“variable geometry”) та “різношвидкісної інтеграції” (“multi-speed integration”), що передбачають наявність центрального об’єднання держав-членів ЄС – т. зв. “міцного ядра” (“core Europe”) на базі франко-німецького союзу за участі інших держав єврозони з метою підтримки активного розвитку євроінтеграції та уникнення її гальмування державами, схильними до моделі міжурядової співпраці (Велика Британія, Данія, ряд нових держав-членів ЄС). Однак такі ініціативи відхилили в Лондоні і Римі. Згодом схожу концепцію висунув Президент Франції Ж. Ширак. Вона ґрунтувалася на необхідності формування відкритої для приєднання “авангардної групи” (“avant-garde”) європейських держав, які бажають брати участь у поглибленому співробітництві. Таку схему на початку 2000-х рр. підтримало керівництво Франції і Німеччини щодо розвитку Спільної політики безпеки та оборони до рівня Європейського Союзу безпеки¹⁶. Вони ж стали ініціаторами поширення механізму “поглибленого співробітництва” на сферу СЗПБ у Ніщському договорі ЄС. Колишній прем’єр-міністр Франції Е. Баладюр, вдосконаливши погляди європейських колег, розвинув модель “концентричних кіл” (“concentric circles”) або “сходинкової інтеграції” на основі різного ступеня інтеграції членів ЄС із залученням держав найближчої периферії. Федералістський дискурс цих концепцій врівноважувався позицією британського керівництва, яке, заперечуючи попередні моделі як такі, що суперечать принципу рівноправності членів інтеграції, розвинуло концепцію “карткової Європи” (“Europe à la carte”) або “секторальної інтеграції”. Її ідеологи (Р. Дарендорф, М. Тетчер, Дж. Мейджор) наголошували на доцільності вибору державою сфери інтеграції і партнерів по співробітництву відповідно до її інтересів. Такої моделі дотримувався британський уряд, використовуючи “право на неучасть” (“opt-out”) щодо положень “Соціального пакету” Маастрихтського договору та єврозони. Вона була притаманна для окремих аспектів участі держави в СПБО ЄС.

Британське керівництво завжди наполягало на недопустимості повного виключення держави з окремих сфер інтеграції через

¹⁶ Шаповалова О.І. Моделі диференційованої інтеграції в євроінтеграційній політиці Франції // “Тілея: науковий вісник”: Збірник наукових праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. К., 2010. Випуск 36. С. 498-503.

обмежену участь в них¹⁷. Згідно британського офіційного підходу інтеграція розглядається як співробітництво в рамках коаліцій суверенних держав, інтеграційне поглиблення якого можливе в окремих визначених колективно сферах спільного інтересу (“функціональна інтеграція”) без утворення всеохоплюючих комунітарних інституцій¹⁸. Шляхом нав’язування такої двоїстої моделі британські уряди намагалися диктувати умови європейським партнерам, стримуючи поглиблення інтеграції і намагаючись уникнути ізоляції в об’єднанні. Як зазначає В. Копійка, цей мінімалістський секторальний підхід відповідав інтересам британської політики в Європі, але ніс загрозу дезінтеграції¹⁹.

Остаточне оформлення нових концепцій євроінтеграції припало на період Міжурядової конференції з підготовки Амстердамського договору. Представниками франко-німецького “ядра”, не в останню чергу через прагнення обійти безкомпромісну позицію Великої Британії, запропоновано зафіксувати механізм “тіснішого співробітництва” (“closer cooperation”) для усіх трьох “опор”. Передбачено можливість залучення до співпраці в окремій сфері мінімальної кількості держав ЄС за бажанням. По суті така схема стала інституціалізованим виявом більшості моделей “гнучкої інтеграції”. Пропонувалося поширити її на “другу опору” (СЗППБ). Однак пропозиція була відкинута Великою Британією²⁰.

Британська сторона прагнула зберегти традиційні підходи до зовнішньої політики і безпеки, намагаючись вписати їх у нову європейську комунітарну систему координат. Лондон через активну позицію у процесі юридичного закріплення СЗППБ ЄС та неучасть чи обмежену участь в інших ключових напрямках інтеграції підтвердив стратегію вибірково-секторальної різнорівневої інтеграції, що лягла в основу концепції “змінної геометрії” – концептуальної альтернативи класичній федералізації євроінтеграційного простору²¹.

Первинно нормативна фіксація СЗППБ ґрунтувалася на реалізмі, адже рішення щодо зовнішньополітичних питань, зокрема спільних дій і гарантування безпеки, мали прийматися главами держав ЄС одноставно, а окрема інституційна структура “другої опори” тривалий

¹⁷ Flexibility and the Future of the European Union ... p. 20.

¹⁸ Крушинський В.Ю. Великобританія в європейських інтеграційних процесах: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04. К., 2004. 471 с.

¹⁹ Копійка В.В. Зазнач. твір. С. 66.

²⁰ Тихова В.В. Формирование Общей внешней политики и политики безопасности Европейского союза (1992–2004 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.15. М.: МГИМО(У)МИД России. 2006. 233 с.

²¹ Кузьмичева Л.О. Великобританія и европейская интеграция: подход британских лейбористов (1988 – 2001 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03. – М.: РГБ, 2005. С. 14.

час була фактично відсутня. Однак СЗППБ не підпадає під визначення жодних відомих до цього форм міжнародної співпраці, що впливає з природи самого Євросоюзу, який не є класичною міжнародною організацією. Тому реалістична парадигма не є монопольною у трактуванні завдань і механізмів СЗППБ²². З підписанням Договору про Європейський Союз у 1992 році розпочато функціональне втілення концепції “переливання” економічних можливостей євроінтеграції на політичний рівень шляхом створення окремого механізму СЗППБ (т. зв. “друга опора” ЄС), що за формою передбачав міждержавне співробітництво з тенденцією до інституціоналізації. Широкий зміст загальних завдань СЗППБ (захист основних цінностей, інтересів і незалежності ЄС; посилення безпеки ЄС; підтримка миру, міжнародної безпеки і співробітництва; розвиток демократії в світі) ставка на багатосторонню дипломатію і механізми економічного впливу свідчили про посилення його ідеалістичної парадигми, що дозволяє трактувати ЄС як “м’яку силу” в міжнародних відносинах²³. Держави об’єднання, в тому числі Велика Британія, погодилися відчужити частину суверенітету на користь спільних органів управління, що поклало початок обмеженої федералізації цієї сфери співпраці.

В ході дебатів з прийняття Договору про Європейський Союз визначилися тенденції до диференціації інтеграційних підходів. Уряди Німеччині і Франції (т. зв. “ядро ЄС”) як адепти федералізації є прихильниками інституціоналізації СЗППБ і виділення окремої сфери спільної політики безпеки з перспективою формування європейської оборони. Велика Британія, Данія і ряд нових членів Союзу (Польща, Чехія) наполягали на втіленні концепції кооперації замість класичної інтеграції зі збереженням первинного права держав ЄС діяти на міжнародній арені відповідно до власних інтересів.

Вдале пояснення завданням цієї політики ЄС та участі в ній Великої Британії в частині детермінації мети і завдань СЗППБ конкурентними відносинами ЄС–США може надати неореалізм (структурний реалізм). Ліберально-ідеалістичний характер завдань і механізмів СЗППБ ЄС відповідає поглядам британського істеблішменту на структуру міжнародних відносин та міжнародної безпеки в Європі. Водночас це зумовлює другорядність участі в політичних механізмах ЄС перед відносинами із США і НАТО. Тому

²² Rynning S. Realism and the Common Security and Defence Policy // Journal of Common Market Studies. 2011. Volume 49. Number 1. p. 24.

²³ Тихова В.В. Указ. соч. С. 152.

керівництво королівства схильне демонструвати можливість пожертвувати інтересами європейської єдності заради “особливого партнерства” зі США і збереження системи атлантичної взаємодії.

Незважаючи на формальне заперечення різношвидкісної інтеграції, керівництво Великої Британії фактично сприяло формуванню авангардної групи чи “ядра” держав-членів об’єднання у політичній і військовій кооперації спільно з Францією і Німеччиною. Відповідні британські ініціативи мали місце ще у період правління Дж. Мейджора, який відверто наголошував, що кращий шлях для Великої Британії – це багаторівнева, “різношвидкісна” Європа²⁴.

Зважаючи на політико-правову природу та об’єктивні умови розвитку СЗППБ, зокрема, чисельність держав-членів ЄС, ця сфера функціонування об’єднання ніколи не стане втіленням класичної інтеграції²⁵. Тому мета руху Євросоюзу на цьому напрямі апріорі аморфна. Як зазначає Й. Фішер, “ефективно рухатися з різною швидкістю Європа може тільки доти, доки йдеться про перехідний процес, а не про проголошений остаточний стан”²⁶. Європейський Союз історично став поєднанням двох різних типів міжнародного співробітництва – міжнародної організації і міждержавного об’єднання на основі установчих договорів із складним переплетенням завдань, матеріальних і функціональних повноважень, що особливо помітно у сфері СЗППБ. Правові зміни, внесені Лісабонським договором, вказують на те, що ЄС у сфері СЗППБ прямує до формування структури міжнародного спеціалізованого агентства наддержавного характеру, покликаного сприяти формуванню спільноти безпеки новітнього зразка, близької до концепції “об’єданого співтовариства безпеки”. Нормативна фіксація інституційно-функціональної структури СЗППБ стала результатом компромісу інтересів суб’єктів інтеграційного процесу, відповідала британській стратегії євроінтеграції і політики безпеки, що втім не забезпечило позитивного вирішення питання про збереження членства країни в об’єднанні.

СЗППБ як специфічна (унікальна) сфера кооперації держав повною мірою відображає концептуальну дихотомію сутності Євросоюзу на рівні “міждержавний – наднаціональний”²⁷. З точки зору

²⁴ Порецкова Е.А. Евроинтеграционная стратегия Великобритании в период консервативных кабинетов М. Тэтчер и Д. Мейджора: автореф. дис. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.03 – “Всеобщая история”. Саратов, 2013. 23 с.

²⁵ Грубінко А.В. Участь Великої Британії у зовнішній політиці і політиці безпеки ЄС: теоретико-концептуальний вимір // Молодий вчений. 2015. №2. С. 14.

²⁶ Фішер Й. Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу. К.: Темпора, 2013. 336 с.

²⁷ Грубінко А.В. Участь Великої Британії у СЗППБ ЄС як предмет наукових студій: актуальність, сучасний стан і перспективи досліджень // Європейський Союз та Україна: перспективи трансформації

базових теоретико-концептуальних моделей інтеграції СЗППБ є невід'ємним сегментом правової реальності ЄС, що історично ґрунтується на міждержавній кооперації, а в сучасних умовах характеризується вираженими елементами функціоналістської наднаціональної інституціоналізації і незначним посиленням федералістських ознак. Розвиток цієї політики ЄС (насамперед СПБО) супроводжується реалізацією спеціалізованих проектів міждержавно-інституційного характеру. Провідними моделями є моделі “змінних геометрій” і “різношвидкісної інтеграції” з елементами “секторальної інтеграції”. Співпраця держав ЄС у сфері безпеки здійснюється переважно на міждержавній основі за рамками інституційно-правового поля Європейського Союзу.

В основі концептуальних підходів Великої Британії до участі у формуванні СЗППБ ЄС лежать традиції прагматично-функціоналістського реалістичного підходу з елементами федералістської кооперації (напротивагу класичному федералізму), екстерналізації (концепція “розширення замість поглиблення”) і мінімального інституціоналізму. Первинний вплив на політику держави щодо СЗППБ мали концепції ліберального інтерговернменталізму та неореалізму), постулати яких відповідають історичним підходам та об'єктивним умовам здійснення її зовнішньої та оборонної політики. Водночас британська стратегія участі в СЗППБ ЄС в частині завдань і напрямів її функціонування включала елементи ліберально-ідеалістичного трактування засад міжнародних відносин при збереженні непорушності державоцентричної парадигми. У розрізі комунікативної теорії британські підходи до євроінтеграції близькі до “плюралістичного співтовариства безпеки” на міждержавній основі.

У процесі вивчення історії участі Великої Британії у СЗППБ ЄС необхідно враховувати подвійний характер зазначеного сегмента функціонування об'єднання, що складається з двох невіддільних, але змістовно окремих елементів – загальної зовнішньої політики, що включає широкий спектр питань, включно з політикою безпеки, і власне політики безпеки та оборони, яка має автономний, але структурно невіддільний статус. Такий розподіл, закріплений в базових договірних актах ЄС, історично перебував в основі принципової позиції урядів Великої Британії щодо розмежування дипломатичних і силових (оборонних) засобів міжнародної політики

двосторонніх відносин: Зб. матеріалів І щорічної Міжнар. нау.-практ. конф. “Актуальні проблеми міжнародних відносин: політичні, економічні та правові аспекти” (Львів, 25.10.2013). Львів: DPI, 2013. С. 261.

Євросоюзу. При цьому варто врахувати специфіку категорії “безпека”, яка може мати внутрішню (державну/національну) і зовнішню (міжнародну) природу, військову і цивільну складову, оборонний і наступальний напрями. Поняття “політика безпеки” в рамках СЗППБ ЄС розглядається у вузькому значенні, а саме – як комплекс дій держав-членів та інституцій Євросоюзу, спрямованих на розвиток військового та військово-технічного співробітництва на регіональному рівні, включно з оперативною військово-миротворчою і цивільно-гуманітарною (в т.ч. правоохоронною) діяльністю за межами об’єднання. Вона не передбачає вирішення проблем внутрішньої державної безпеки країн-членів, як і прямих функцій вирішення невійськових проблем міжнародної безпеки (економічна, екологічна, продовольча, енергетична тощо), віднесених до інших напрямів функціонування ЄС, в тому числі до загальної діяльності Союзу на міжнародній арені²⁸. Тобто за СЗППБ закріплено функції забезпечення загальної зовнішньої (дипломатичної) політики ЄС та його безпекової діяльності. Наділення Союзу військовими повноваженнями та обмеженою оборонною складовою (територіальну оборону гарантує НАТО) надало йому статус міжнародного об’єднання цивільного характеру з військовим сегментом. Водночас в сучасних умовах глобалізованого світу чітке розмежування численних вимірів безпеки є нереальним. Тому політика безпеки ЄС поєднала класичні елементи військово-оборонної (силової) співпраці держав-членів (за участі союзних інституцій) та елементи більш притаманного його природі гуманітарного (дипломатичного, економічного, інформаційного) впливу на зовнішнє середовище. Це дозволило керівництву Великої Британії, яке безпосередньо причетне до створення такого формату ЄС, використовувати потенційно широкі можливості об’єднання на міжнародній арені, зберігаючи актуальність традиційних орієнтирів зовнішньої і безпекової політики держави.

Політичну лінію керівництва Великої Британії і ставлення громадськості країни до участі у СЗППБ ЄС традиційно визначали три головних чинники. По-перше, розглядуваному напрямку сьогодні єдиної політики ЄС притаманна своя специфіка, пов’язана із згаданою багаторівневістю і відповідно структурно-функціональною складністю здійснення, що є наслідком надмірної чутливості зовнішньої політики і

²⁸ Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union – Consolidated version of the Treaty on European Union – Protocols – Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 – Tables of equivalences // Official Journal. C 326. 26/10/2012. – pp. 0001–0390.

політики безпеки як традиційних фундаментальних складових державного суверенітету. По-друге, зовнішня політика держави завжди залежна від внутрішньої і взаємодоповнюється нею, що особливо актуально у випадку Великої Британії, усталеного помірковано-скептичного прагматичного ставлення її громадськості і політичних кіл до євроінтеграції. По-третє, Сполучене Королівство у своїй зовнішній і військовій політиці традиційно тісно пов'язане з США, що додає країні політичного і військово-стратегічного впливу в Європі. У зв'язку з цим в історіографії поширене твердження про наявність дихотомії стратегічних напрямів зовнішньої політики Великої Британії на рівні ЄС–США²⁹. Вказані чинники стали наслідком дієвості визначальних принципів зовнішньої політики королівства др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст., якими стали прагматизм, державоцентризм, парламентського суверенітету, глобального охоплення, балансу сил, наступності та атлантизму.

Прагматизм у зовнішній політиці Великої Британії має давні історичні витоки і традиційно лежить в основі британської дипломатії, особливо у відносинах з континентальною Європою, яка в Лондоні завжди розглядалася як відмінний від Британії географічний, культурно-ментальний і геополітичний регіон. Цей принцип ґрунтується на теорії реалізму, з якої випливає державоцентризм (наголос на приматі захисту державних потреб, насамперед державної безпеки, шляхом підтримання балансу сил в системі міжнародних відносин), що заперечує передачу функцій і повноважень органів державної влади наднаціональним (наддержавним) інституціям. Звідси класичне британське заперечення федералізму як політичної теорії і практики. Тим більше, що трактування федералізму та федералізації в унітарному Сполученому Королівстві і державах континентальної Європи історично відмінні. Федералізм у Великій Британії є ідейно-політичною течією, спрямованою на збереження цілісності і єдності держави. Імперський британський федералізм побудований на ідеї формування нових відносин між колонією і метрополією (або регіоном), а не між двома або декількома суверенними державами³⁰.

Особлива чутливість до недоторканості і неподільності національного (державного) суверенітету, притаманна загалом усім державам відповідно до їх політико-правової природи, характерна для

²⁹ Громько Ал.А. Англия перед выбором // Дипкурьер, приложение “Независимой газеты”. 2003. 3 марта. URL: http://www.ieras.ru/gromyko_ar7.htm (дата звернення: 17.10.2016); Сур I. Arthur. Britain, Europe and the United States: change and continuity // International Affairs. Oxford, 2012. No 88:6. pp. 1315-1330.

³⁰ Буданова И.А. Европейская политика М. Тэтчер (1979-1990 гг.): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук: спец. 07.00.03 – “Всеобщая история”. Иваново, 2004. 22 с.

Сполученого Королівства у формі т. зв. “парламентського суверенітету”. Розуміння суверенітету у Великій Британії відмінне від європейського континентального. В основі відповідної концепції і принципу зовнішньої політики лежить проблема обмеження повноважень Великої Британії як держави, органів влади, насамперед парламенту як традиційного уособлення британської демократії, на користь позадержавних (наднаціональних) інституцій, співвідношення політичної влади і права на національному рівні та рівні Європейського Співтовариства. Перехід ряду владних повноважень на наднаціональний (панєвропейський) рівень традиційно викликає занепокоєння і несприйняття в громадськості Великої Британії, адже сприймається як загроза прийняття рішень сторонніми і недостатньо відомими інституціями³¹. Принцип обов’язкового виконання рішень Співтовариства конфліктував з британським законодавством. Варто врахувати відмінний тип правової системи Британії (англо-американської) від континентальної (романо-германської).

Збереження принципу глобального охоплення у зовнішній політиці Великої Британії стало наслідком історичної пам’яті суспільства про імперську велич метрополії “володарки морів”, тривале панування консервативних підходів серед кадрового складу дипломатичної служби, прагнення зберегти довоєнний статус країни в нових міжнародних реаліях. Його виразником стала доктрина “трьох сфер впливу” повоєнної зовнішньої політики, яка орієнтувалася на її позаєвропейські напрями. Звідси бере витoki усвідомлення британцями особливого статусу королівства в світовій, в тому числі європейській політиці.

Принцип балансу сил в міжнародних відносинах виявився у намаганні урядів різних часів зберегти за країною можливості впливу на ключові центри сили у міжнародній системі безпеки, попередити надмірний вплив франко-німецького тандему в Західній Європі. Ці прагнення стали вагомими факторами подання заявки Британії на членство в ЄЕС. Традиційний баланс сил в Європі, ревним охоронцем якого була Британія у XVIII–XIX ст., не втратив історичного значення у XX столітті. У 1960–1970-х рр. під впливом об’єктивних умов розвитку держави і міжнародних відносин, тиском США британські політичні кола у більшості визнали важливість повноправної участі в євроінтеграції для підтримки балансу сил серед західних союзників в умовах “холодної війни”.

³¹ Roininen A. A Critical Assessment of the Impact of EU Membership on British Sovereignty // International Affairs Forum. July 21, 2016. p. 5.

Наступність зовнішньої політики британських урядів історично визначається попередніми принципами і проявляється в одночасному намаганні уникнути ізоляції держави від загальноєвропейських процесів та постійному запереченні ініціатив щодо поглиблення співпраці держав Співтовариства, виведення її на наднаціональний рівень управління³². Одним з визначальних чинників підтримання такої наступності стали “особливі відносини” з США.

З огляду на вагому роль США і НАТО у процесі формування СЗППБ ЄС варто більш детально розглянути сутність принципу атлантизму в європейській політиці країни. Британський атлантизм, заснований на англо-американській історико-культурній спорідненості, сформувався після Другої світової війни як система ідей і практичної політики урядів країни на міжнародній арені в умовах світового блокового протистояння та набув додаткової актуальності в умовах приєднання Сполученого Королівства до процесів європейської інтеграції. Атлантизм як специфічний і новий для Великої Британії принцип та фактор її зовнішньої політики став ключовим у визначенні статусу держави в новітній системі міжнародних відносин, системі міжнародної (глобальної) і регіональної безпеки³³. Термін “атлантизм” в науковій літературі не має однозначного трактування. Зазвичай він розглядається в рамках таких підходів: 1) один з напрямів геополітичної теорії; 2) система взаємовідносин між Європою та Америкою, що знаходяться по обидва боки Північної Атлантики, тобто відносини США і європейських держав та їх об’єднань); 3) система американо-британських міждержавних відносин, які з часів Другої світової війни характеризуються як “особливі” і за визначенням багатьох дослідників історично лежать в основі новітньої співпраці по лінії США – Об’єднана Європа (ЄЕС/ЄС) (див. додаток 2). В науковій літературі помітне ототожнення атлантичних (трансатлантичних) відносин з відносинами між США і ЄС. Ф. Кемерон називає останні найбільш важливими геополітичними відносинами в світі³⁴. Ф. Войтоловський розгляде це явище як ідейно-політичну систему, базовою функцією якої завжди залишалася мотивація політичного, економічного і військового співробітництва між США і державами Європи³⁵. І. Оніщенко

³² Яковенко Н.Л. Велика Британія в міжнародних організаціях. К.: Київський університет, 2011. С. 182.

³³ Грубінко А.В. Атлантизм як принцип і фактор зовнішньої політики Великої Британії у сфері європейської політичної інтеграції: теоретико-концептуальний аналіз // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. Рівне: О. Зень, 2015. Випуск 26. С. 168.

³⁴ Cameron F. An Introduction to European Foreign Policy. London, New York, 2007. p. 10.

³⁵ Войтоловський Ф.Г. Идеология и практика атлантизма во внешней политике США: автореф. дис. на

зазначає, що атлантизм як одна з двох парадигм європейської політики (інша – європеїзм) ґрунтується на необхідності підтримки стратегічних союзницьких відносин з США, збереження американської присутності в Європі³⁶. Таке трактування максимально близьке до британського розуміння атлантизму. Водночас варто враховувати розширений варіант сутності цього явища, запропонований Й. Фішером, за яким окрім військово-стратегічної та економічної складових, які домінували в умовах “холодної війни”, фактичну суть трансатлантичних відносин складають тісні нормативні, політичні, культурні і соціальні зв’язки між Північною Америкою і Європою³⁷. І. Даалдер у праці “Кінець Атлантизму” акцентував увагу на НАТО як головному уособленні атлантизму³⁸. На думку М. Лінд, ідея Атлантичного співтовариства зберігає значення лише на рівні військового альянсу³⁹. Т. Дан асоціює атлантизм з двосторонніми англо-американськими відносинами⁴⁰. Один з найбільш оптимальних визначень терміну “атлантизм” подала у своєму дисертаційному дослідженні Т. Кандуба. На думку дослідника, атлантизм є доктриною, заснованою на “підтримці тісного економічного, військового та політичного партнерства Сполучених Штатів і Західної Європи, готовності вдатися до необхідних заходів з метою оборони західних цінностей”⁴¹. При цьому американо-британські відносини стали частиною трансатлантичних відносин. З ними пов’язують так званий класичний атлантизм.

Дослідники Ю. Теміров і М. Прихненко трактують особливі британо-американські відносини як єдиний незмінний принцип зовнішньої політики Великої Британії по завершенні Другої світової війни⁴². Однак, враховуючи сучасні наукові підходи до пояснення поняття “атлантизм”, можемо трактувати його як напрям геополітичної теорії, доктрину, а також міжнародну практику реалізації співробітництва держав Північної Америки і Європи та їх об’єднань упродовж другої половини ХХ – поч. ХХІ ст., що

соискание науч. степени докт. полит. наук: 23.00.04. “Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития”. М., 2013. С. 4.

³⁶ Онищенко И.Г. Американско-европейское внешнеполитическое партнёрство // Интеллект XXI. 2014. № 3. С. 15-23.

³⁷ Фішер Й. Зазн. твір. С. 340.

³⁸ Daalder I.H. The End of Atlanticism // Survival. 2003. Vol. 45. No. 2. pp. 154-155.

³⁹ Lind M. The End of Atlanticism: America and Europe beyond the U.S. Election // Internationale Politik und Gesellschaft. 2005. № 1. pp. 25, 39.

⁴⁰ Dunne T. “When the shooting starts”: Atlanticism in British security strategy // International Affairs. 2004. № 5. p. 894.

⁴¹ Кандуба Т.Ю. Атлантизм в зовнішній політиці урядів Т. Блера: дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.02. Донецьк, 2010. С. 10.

⁴² Теміров Ю.Т., Прихненко М.І. Фактор “занепаду” в трансформації зовнішньої політики Великої Британії після закінчення Другої світової війни // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. К., 2012. Випуск 59. № 4. С. 812.

реалізуються для захисту спільних соціокультурних (цивілізаційних) цінностей і міжнародних інтересів партнерів в умовах протидії та запобігання зовнішнім загрозам. Тому поняття атлантизм не можна зводити лише до британо-американських відносин, які є його центральним, але не єдиним сегментом. Вважаємо, що недоцільно розглядати їх як принцип зовнішньої політики Великої Британії, а швидше як фактор, що істотно впливає на неї. Саме атлантизм як комплексне явище є одним з головних принципів зовнішньої політики Сполученого Королівства.

З огляду на розглянуті концептуальні засади, специфіку предмета, мети і завдань дослідження в процесі його проведення виникла необхідність застосувати комплекс наукових принципів, підходів і методів. Використання принципу історизму дає можливість простежити генезис і розвиток СЗППБ ЄС, виявити його конкретно-історичну обумовленість, дослідити причини і характер трансформацій позиції урядів, провідних політичних сил і громадськості Великої Британії щодо участі країни у цьому напрямі діяльності об'єднання у різні періоди її новітньої історії. Принципи об'єктивності, всебічності вивчення проблеми та обґрунтованості реалізуються шляхом виявлення сутності і різноманіття факторів розвитку та зв'язків пізнаваних явищ і процесів, залучення до дослідження широкої джерельної бази, врахування досягнутого рівня наукового знання і поглядів провідних дослідників проблематики внеску Великої Британії у процеси європейської інтеграції і становлення СЗППБ.

Дотримання принципу проблемності дозволяє критично осмислити процеси зародження, становлення і розвитку системи зовнішньополітичної діяльності ЄС, участі в ній Великої Британії в змінюваних зовнішніх і внутрішніх умовах на різних історичних етапах, починаючи від передумов її формування у 1940–1980-х рр., юридичної фіксації СЗППБ на початку 1990-х рр., завершуючи серединою другого десятиліття ХХІ ст., зробити висновки щодо здобутків і прорахунків урядів країни різних періодів в їх інтеграційній стратегії, оцінити роль і внесок королівства у розвиток зовнішньополітичного і безпекового потенціалу Євросоюзу, розкрити причини і спрогнозувати наслідки рішення про вихід країни з об'єднання для міжнародного становища ЄС і самої Британії.

Застосування в ході дослідження системного підходу дозволило розглядати історію участі Великої Британії в СЗППБ ЄС як елемент історії її зовнішньої політики і міжнародних відносин різних рівнів (глобального та регіонального). Європейська політика Великої

Британії на рівні відносини з ЄС і функціонування СЗППБ трактується як складна дворівнева система зі своєю організаційною структурою, спільними чинниками розвитку, механізмами взаємовпливу.

Діалектичний підхід дозволяє розглядати СЗППБ ЄС як складну динамічну (змінювану) систему принципів, правил, історично сформованих механізмів взаємовідносин між державами-членами, інституціями об'єднання і третіми сторонами з точки зору формування та змін інтересів і підходів політичному Сполученого Королівства до процесів європейської інтеграції, їх завдань, структури взаємодії суб'єктів, розвитку Євросоюзу як повноцінного і впливового учасника системи міжнародних відносин. Складність системи функціонування СЗППБ полягає у суперечливому характері співвідношення впливів держав-членів та інституцій ЄС на формування і реалізацію зовнішньої та безпекової політики об'єднання, на який мала безпосередній вплив євроінтеграційна політика британських урядів. В сукупності з історичним підходом діалектичний дає можливість дослідити роль держави у виникненні, формуванні і розвитку процесів європейської політичної інтеграції і СЗППБ ЄС, прослідкувати ключові події на цьому шляху у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей і суперечностей вказаних процесів.

Оскільки СЗППБ як складова ЄС з точки зору усталених наукових підходів є нетиповим об'єктом дослідження – складним політико-правовим інституційним явищем, історичним феноменом, його вивчення потребує застосування елементів міждисциплінарного підходу. Історичний процес включає складний комплекс проявів соціокультурної реальності в темпоральному вимірі, а дослідження цієї реальності засобами історичної науки увінчує можливості і здобутки соціо-гуманітарних наук. Як зазначав І. Ковальченко, об'єктом пізнання історичної науки є вся сукупність явищ суспільного життя упродовж усієї історії суспільства⁴³. Тому методологічну базу сучасної історичної науки формують як загальнонаукові підходи, принципи та положення науки методології, спеціально-наукові методи дослідження історичного матеріалу, так і ряд методів, запозичених з інших наук, насамперед філософії, політології, соціології, теорії міжнародних відносин⁴⁴. До цього переліку також варто додати економіку і право. Як зазначає Г. Лоусон, історія і соціальні науки не повинні розглядатися як абсолютно відокремлені, розділені в силу різних

⁴³ Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. 2-е изд., доп. М.: Наука, 2003. С. 55.

⁴⁴ Герасимчук Т.Ф. Зазн. твір. С. 188.

орієнтацій, підходів і питань наукові системи, але тісно співпрацювати для спільного пізнання⁴⁵. Особливо це стосується вивчення такого складного і багатоманітного явища, як зовнішня політика держави, яка у нашому випадку до того ж інтегрована в специфічну структуру регіонального управління – Європейський Союз. При цьому виходимо з того, що досвід участі Великої Британії у формуванні СЗППБ ЄС став невід’ємною частиною всесвітнього історичного процесу новітнього періоду, історії Європи другої половини ХХ – початку ХХІ ст., важливим елементом європейських інтеграційних процесів, а тому підлягає первинному дослідженню за допомогою підходів, принципів і методів історичної науки.

Філософсько-світоглядну основу пізнання становлять ключові положення діалектики і застосування методу ідеалізації. На основі положень діалектики (засобами діалектичного методу) досліджено неперервність генезису європейських інтеграційних процесів, функціонування Європейського Союзу, зародження, становлення і розвиток його зовнішньополітичної і безпекової складової, яка перебуває у взаємодії з іншими підсистемами і напрямками діяльності Співтовариства, розвивається, зазнає якісних змін відповідно до загальних тенденцій функціонування об’єднання та міжнародних умов його розвитку. Невід’ємною і важливою складовою цих історичних процесів стала участь Великої Британії в європейській політичній інтеграції, формуванні СЗППБ ЄС як її складової і частини історичного розвитку зовнішньої політики держави, для якої характерні свої детермінанти, періоди і сутнісні характеристики.

Певну роль в дослідженні заявленої проблеми відіграє філософський метод ідеалізації, який доцільно використовувати для виокремлення та узагальнення певних ознак таких явищ, як “європейська інтеграція”, “Європейський Союз”, “зовнішня політика”, “спільна зовнішня політика”, “політика безпеки” як певних “чистих сутностей”, тобто ідеальних форм суспільно-політичної реальності з метою формулювання базового понятійно-категоріального апарату, виявлення специфіки предмета дослідження, створення основи для розкриття особливостей формування, розвитку, взаємовідношення і взаємовпливу зазначених явищ в конкретних історичних умовах співвідносно з історичним досвідом участі в них Великої Британії. З цією метою застосовується первинне умоглядне абстрагування від “сторонніх” факторів і впливів (метод абстрагування). Наприклад, для

⁴⁵ Lawson G. The eternal divide? History and International Relations // European Journal of International Relations. 2010. No18 (2). p. 221.

об'єктивного вивчення процесу формування позиції Великої Британії щодо розвитку європейської інтеграції на внутрішньодержавному рівні його варто первинно розглядати в ідеальному вигляді без врахування таких факторів, як вплив американо-британських відносин і позасвропейських інтересів країни, історичний досвід її відносин з іншими європейськими державами, завдання і функції ЄС на міжнародній арені.

Невід'ємною частиною методології наукового дослідження стали загальнонаукові методи логіки (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація, дедукція, індукція, аналогія, висунення гіпотези). Поєднання методів індукції і дедукції, методу сходження від абстрактного до конкретного сприяло визначенню об'єкта і предмета дослідження на основі всебічного аналізу наукових досягнень у вивченні означеної проблеми, формуванню та опрацюванню джерельної бази дослідження, встановленню конкретних прикладів впливу офіційного Лондона на функціонування механізмів зовнішньополітичної діяльності ЄС. Класифікацію застосовано насамперед при виділенні груп джерел дослідження та історіографічному огляді, формуванні схеми "Теоретико-концептуальна система розвитку європейської інтеграції" (див. додаток 1). Метод аналогії як логічна основа порівняльного методу застосовується при зіставленні політики британських урядів різних періодів щодо участі в механізмах політичного співробітництва держав Європейського Співтовариства, дослідженні східноєвропейської політики Сполученого Королівства і його позиції щодо євроінтеграції України, відносин ЄС і НАТО. Застосування методів системного і структурно-функціонального аналізу спрямоване на дослідження внеску Великої Британії в історію інституційно-правового становлення СЗППБ, розвитку міжнародного впливу і зв'язків Співтовариства з третіми країнами та міжнародними організаціями, формування військово-політичного і військово-технічного співробітництва держав Союзу, ролі Великої Британії у становленні відносин ЄС – НАТО, здійснення військово-цивільних операцій і місій Євросоюзу за його межами. СЗППБ трактується як історична підсистема складноструктурованої системи Євросоюзу, в якій Велика Британія намагалася утвердитися на провідних позиціях.

Елементи методу моделювання використовуються для формування цілісного уявлення про інституційно-функціональну структуру зовнішньої політики і політики безпеки ЄС, місця в ній Великої Британії. Використання статистичного методу пояснюється потребою

показати кількісні параметри внеску цієї держави у розбудову насамперед військово-оборонного комплексу ЄС, його зіставлення з можливостями ключових партнерів об'єднання у сфері безпеки – США і НАТО. Застосування термінологічного методу дає можливість сформувати ієрархію базових термінів і понять в рамках понятійного апарату дослідження, уточнити їх зміст та обсяг як необхідну умову коректного використання під час дослідження, запропонувати авторське формулювання дефініцій ключових для розкриття теми і найбільш неоднозначно трактованих в сучасній історіографії термінів.

Дослідження проблеми участі Великої Британії у СЗППБ ЄС передбачає використання групи конкретно-історичних наукових методів. Зокрема, історико-генетичний метод дозволяє простежити історичні витoki Європейського Союзу як повноцінного і впливового суб'єкта новітньої системи міжнародних відносин, регіональної і світової системи безпеки, умови і чинники формування позиції Великої Британії щодо розвитку зовнішньополітичної складової європейської інтеграції, формування яких сягає середини ХХ ст., а сутність цієї позиції була закладена в часи імперського минулого Британії як світової держави.

Метод хронології дає можливість дослідити особливості політики Великої Британії щодо формування і розвитку СЗППБ ЄС у чіткій часовій послідовності та конкретних хронологічних рамках, показати форми участі у СЗППБ на прикладі конкретних подій в історії Євросоюзу, співставити розвиток військово-політичних механізмів ЄС і структур НАТО на рубежі ХХ–ХХІ ст., розкрити роль Великої Британії у цих процесах, а також співвіднести дії її ключових партнерів (Франції і ФРН) у процесі формування і розвитку СЗППБ ЄС, проаналізувати оперативну гуманітарно-військову діяльність Союзу (синхронний аналіз). Завдяки застосуванню методу проблемно-хронологічного аналізу прослідковано трансформації підходів британського керівництва, політикуму та громадськості щодо зовнішньополітичного виміру Європейського об'єднання на різних його історичних етапах, виявлено зміни у зовнішній політиці Великої Британії на європейському напрямі, наслідки внутрішньополітичних пертурбацій в державі для її зовнішньополітичного курсу, здійснено періодизацію ряду головних процесів і явищ в контексті означеної проблематики (діахронний аналіз). Пов'язаний з попереднім метод періодизації використовується при виділенні загальних періодів участі Великої Британії в процесах європейської інтеграції, періодів участі держави у СЗППБ, а також структуруванні матеріалу на основі

загальноприйнятої в історіографії послідовності періодів розвитку Європейського Союзу. Завдяки використанню методу періодизації здійснено системний аналіз особливостей участі Великої Британії у СЗППБ ЄС у хронологічній послідовності.

Значення порівняльно-історичного методу у процесі дослідження проблеми зумовлюється необхідністю проведення компаративного аналізу історичних підходів Великої Британії до розбудови зовнішньополітичної складової Європейського Союзу та інших провідних учасників регіональної інтеграції – Франції і Німеччини, з урахуванням позиції Італії. Компаративний аналіз застосовується також при комплексному зіставленні ролі американського і європейського напрямів зовнішньої політики Великої Британії у їх співвідношенні, протистоянні і взаємовпливі, що має концептуальний і засадничий характер для розуміння значної частини проблем, які виникли у процесі включення країни до регіональної інтеграції.

Використання історико-типологічного методу дослідження забезпечує розрізнення історичних моделей провідних міжнародних альянсів, якими для Сполученого Королівства стали відносини з США, що перебувають в основі британського атлантизму та функціонування Північноатлантичного Альянсу, і членство в Європейському Союзі. На прикладі СЗППБ ЄС підтверджено сформоване в історіографії виокремлення трьох типів концепцій участі держав в європейській інтеграції – німецького, французького і британського.

Застосування методу історичної герменевтики зумовлене необхідністю пізнання досліджуваної реальності шляхом здійснення змістового тлумачення різноманітного текстуального матеріалу та інтерпретації ключових подій, вчинків в історії досліджуваних явищ і процесів, розкриття їх явного і прихованого змісту.

Серед використаних в дослідженні окремих методів інших наук виділимо методи політології (інституційно-порівняльний аналіз, контент-аналіз (вивчення повідомлень ЗМІ, програм політичних партій і заяв політиків, правових актів) та івент-аналіз (аналіз політичних подій), моделювання і типологізації інтеграційних процесів, прогнозування), соціології (аналіз статистичних даних), права (тлумачення правових норм, порівняльно-правовий, правової герменевтики).

Отже, з огляду на особливості організації і функціонування ЄС можемо визначити його Спільну зовнішню політику і політику безпеки як особливу підсистему різнорівневої взаємодії держав та наддержавних інституцій Євросоюзу у сфері формування, організації і

здійснення спільного представництва об'єднання на міжнародній арені, відносин його держав-членів та інституцій з третіми державами і міжнародними організаціями, що включає питання військово-політичної взаємодії та оборонної співпраці, розвитку спільних проектів військово-технічного співробітництва, проведення спільних військово-цивільних миротворчих операцій за межами ЄС. СЗППБ сутнісно поєднала в собі класичний примат першості держави як суб'єкта системи міжнародних відносин та елементи некласичного наддержавного управління, які забезпечують проведення на міжнародній арені інтегрованих позицій і виконання спільних дій учасників Співтовариства. Така структура СЗППБ дає можливість стверджувати про ЄС як нетипового суб'єкта міжнародних відносин, відмінного від класичних міжнародних організацій.

Сутність і механізми функціонування СЗППБ ЄС, історію формування і практичної реалізації позиції керівництва Великої Британії щодо розвитку даного сегмента регіонального об'єднання доцільно досліджувати з використанням міждисциплінарного підходу, зокрема, через аналіз системи провідних теоретико-прикладних моделей європейської інтеграції. З огляду на історичні традиції та визначальні принципи зовнішньої політики Сполученого Королівства (головними вважаємо принципи державоцентризму і атлантизму) найбільш прийнятним варіантом участі країни в регіональному інтеграційному об'єднанні стали моделі диференційованої інтеграції.

Особливості предмета і завдань дослідження зумовили використання комплексу наукових методів. Підібрана методологія дослідження заявленої проблематики, що ґрунтується на дотриманні принципів історизму, об'єктивності, всебічного вивчення проблеми, обґрунтованості, проблемності, дозволяє виявити особливості участі Великої Британії у процесах формування політико-інституційних механізмів СЗППБ ЄС, практичної діяльності об'єднання на міжнародній арені у 1990–2016 рр. в контексті новітньої політичної історії Великої Британії, розвитку ЄС і трансформацій системи міжнародних відносин на регіональному та глобальному рівнях наприкінці ХХ – на поч. ХХІ століття.

ВИСНОВКИ

Велика Британія пройшла своєрідний історичний шлях участі в європейських інтеграційних процесах, намагаючись пристосувати їх до своїх державних потреб і міжнародних інтересів. Така стратегія стала особливо помітною у сфері СЗППБ ЄС. Уряди королівства стали активними співтворцями системи зовнішньополітичної співпраці держав Європейського Союзу. Згідно авторської концепції керівництво Великої Британії намагалося використовувати механізми об'єднання для посилення свого впливу на міжнародній арені, але дотримувалося мінімалістських позицій щодо їх інституційно-функціонального наповнення. Для цього було ряд обґрунтованих в дослідженні внутрішніх і зовнішніх детермінант, які можна звести в єдиний центральний концептуальний фактор – британські уряди ніколи не розглядали європейську інтеграцію (та регіональну політику загалом) як пріоритетну сферу зосередження своєї міжнародних зусиль, яка б явно переважала або заміняла за значенням інші історично важливі для держави напрями зовнішньої політики – відносини з США і країнами Співдружності націй. Тому СЗППБ ЄС розглядалася як важливий, але не головний механізм зовнішньої політики королівства, участь в якому не повинна була суперечити її засадничим принципам – прагматизму, державоцентризму, парламентському суверенітету, глобальному охопленню, балансу сил, наступності, атлантизму. Спорадична активізація участі у СЗППБ окремими урядами з метою посилити позиції в ЄС не виходила за рамки дотримання згаданих принципів, що зумовлювало її суперечливий характер. Головним висновком дослідження є теза про те, що Велика Британія знехтувала можливостями лідерства в ЄС у сфері СЗППБ, яка об'єктивно була оптимальною для максимального прояву лідерських амбіцій цієї держави в об'єднанні.

Набуття Сполученим Королівством членства в ЄЕС у 1973 р. стало вимушеним кроком, спрямованим на посилення міжнародних позицій держави в умовах безальтернативності Співтовариства. Виконання цього завдання мало відбуватися через активну участь в системі політичної співпраці держав об'єднання, яка у поєднанні з намаганням зберегти вірність класичним принципам і пріоритетам зовнішньої політики сформувала основу особливої позиції Великої Британії в інтеграційних процесах. Ускладнювало завдання інтеграції Британії до Співтовариства домінування франко-німецького тандему в регіональних інтеграційних процесах. Однак неоднорідній у питаннях

європейської політики британській еліті не вдалося консолідувати суспільство навколо участі в регіональній інтеграції, узгодити британську модель європейського об'єднання з реаліями європейської інтеграції на континенті, що сприяло утвердженню іміджу королівства як центру євроскептицизму. Проблема політичного об'єднання Західної Європи мала елітарний характер і в силу непоінформованості широкої громадськості та впливу євроскептичної преси, окрім середовища політиків, дипломатів і бізнесменів не знаходила широкого суспільного відгуку. На відміну від загальних питань євроінтеграції, залучення королівства до зовнішньої політики ЄЕС знаходило позитивний консенсус серед провідних політичних сил.

У повоєнне десятиліття британські уряди доклали максимум зусиль для переведення процесів творення європейського військово-політичного об'єднання в русло атлантичної системи співробітництва. Передумови формування зовнішньополітичної складової ЄЕС ведемо з повоєнних спроб заснування регіонального політичного та оборонного співтовариства, запровадження на початку 1970-х рр. механізму Європейського політичного співробітництва. Британська еліта розглядала ЄПС як додатковий ресурс для реалізації міжнародних інтересів держави, можливість проявити лідерство в європейській політиці, посилити вплив у відносинах з США і СРСР, зменшити вплив Франції і ФРН, компенсувати обмежену участь в сферах класичної інтеграції.

Складний шлях до членства в ЄЕС став каталізатором змін у зовнішній політиці держави. В системі стратегічних міжнародних союзів Сполученого Королівства другої половини ХХ ст. європейський напрям посів другу позицію після відносин з США, потіснивши на третій план Співдружність націй, що стало наслідком втрати імперії і переорієнтації на проблеми регіонального розвитку. Вірність концепту атлантизму як гарантії збереження впливу Британії у світі та водночас необхідність активно долучатися до процесів регіонального об'єднання зумовили дихотомію її зовнішньої політики. Балансування між ЄЕС/ЄС і США (НАТО) стало водночас перевагою і проблемою у європейській політиці країни, яка не дала можливості її урядам повноцінно зосередитися на питаннях розвитку зовнішньополітичної і безпекової складових Євроспільноти.

За результатами дослідження запропоновано періодизацію історії участі Великої Британії у СЗППБ ЄС, в рамках якої виділено такі періоди: 1) традиціоналістський (1990–1997 рр.); 2) еволюційно-прогресивний (1998–2002 рр.); 3) кризовий (2003 р.); 4) реалістичний

(прагматично-функціональний) (2004–2010 рр.); 5) скептично-інерційний (2010–2016 рр.).

Перший період пов'язаний з історією європейської політики урядів Дж. Мейджора. В умовах трансформацій системи міжнародних відносин кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. британське керівництво обрало стратегію збереження “status quo” в системі міжнародних відносин і європейської безпеки. В ході підготовки Договору про Європейський Союз уряд консерваторів намагався звести формування СЗППБ до рівня міжурядової співпраці і гальмував радикальні ініціативи партнерів. Ставка британського керівництва на ЗЄС як військову опору ЄС змусила сторони переговорів відкласти питання про надання об'єднанню військового виміру. Загальні й абстрактні формулювання договору в частині СЗППБ задовольняли Лондон, але дорого коштували самому Євросоюзу, який у 1990-х рр. не зумів вийти на належний рівень впливу у міжнародних відносинах, що засвідчили події на Балканах. Надалі уряд Дж. Мейджора в умовах партійного розколу прямував до крайнього євроскептицизму і деградації відносин з ЄС.

Прорив в розвитку СЗППБ ЄС відбувся завдяки активній проєвропейській позиції лейбористського уряду Великої Британії на чолі з Т. Блером, який, оновивши давню ідею британського лідерства в Європі, здійснював політику в дусі прагматичного єврооптимізму. Еволюційно-прогресивний період участі країни в СЗППБ ЄС (1998–2002 рр.) пов'язаний насамперед з трансформаціями підходів Лондона до формування військово-політичних структур Євросоюзу. Початок періоду припав на оприлюднення франко-британської Декларації Сен-Мало 4 грудня 1998 р., яка де-факто дала старт розвитку ЄПБО/СПБО ЄС. Ініціативи британського уряду щодо військових ресурсів ЄС не суперечили новітній європейській політиці Вашингтона та інтересам американо-британських відносин. Використання дещо призабутої стратегії “сполучного моста” між Європою і США забезпечило Лондону контрольованість європейської інтеграції/кооперації у сфері зовнішньої політики і безпеки відповідно до інтересів атлантизму, що вплинуло на тексти Амстердамського 1997 р. і Ніццького 2000 р. договорів Євросоюзу. У 2002 р. завершився підготовчий етап здійснення військово-миротворчої оперативної діяльності ЄС і представлено проект Конституційного договору, в розробці якого взяла активну участь британська сторона. Завершилася передача оперативних функцій від ЗЄС до ЄС.

За підсумками дослідження підтверджена наявна в історіографії думка про те, що активізація урядом Т. Блера європейського напряму зовнішньої політики Великої Британії стала тактичним кроком, спрямованим на зміцнення втрачених консерваторами позицій королівства в ЄС, а не концептуальною зміною урядової стратегії. Такий висновок підтверджує гіперактивна участь Великої Британії у міжнародній інтервенції проти Іраку у березні-травні 2003 року. Одностороння підтримка дій США всупереч позиції партнерів по ЄС і НАТО підтвердила можливість нехтування Лондоном у будь-який момент своїми інтересами та зобов'язаннями в Європі на угоду атлантичним зв'язкам. Водночас акція в Іраку виявила проблемність функціонування СЗППБ, неспроможність головних ініціаторів її розвитку (Франції і Німеччини) консолідувати об'єднання навколо втілення ідеї ЄС як міжнародного центру сили без участі Великої Британії і врахування впливу американського фактора.

Лондон використав політичний розкол в ЄС для послаблення політичних опонентів і нав'язування власної позиції щодо розбудови СЗППБ в ході підготовки Конституційного договору. Уряд Т. Блера намагався посісти провідні позиції в переговорах, дотримувався помірковано-конструктивної позиції, погоджуючись прийняти зміни до договірної бази Союзу, спрямовані на незначну централізацію управління СЗППБ. Він пішов на поступки щодо запровадження посади міністра закордонних справ Союзу, поширення практики голосування в Раді ЄС кваліфікованою більшістю голосів і механізму поглибленого співробітництва з безпеки та оборони, підтримав прийняття Європейської стратегії безпеки, відстоявши позиції неприйнятності створення об'єднаного штабу сил ЄС і надмірного посилення влади європейських інституцій.

Реалістичний або прагматично-функціональний період участі Великої Британії в СЗППБ ЄС (2004–2010 рр.) відзначався поступовим зниженням активності керівництва країни на цьому напрямі європейської політики. Серед найбільш значимих історичних рішень, прийнятих в Лондоні, стала франко-британська ініціатива щодо формування “бойових груп” ЄС. Британська влада в ході міжурядової конференції з розробки нового договору ЄС (2007 р.) своєю прагматично-пасивною позицією фактично відійшла від реалізації стратегії лідерства в Європі. Європейська політика лейбористського уряду Г. Брауна (2007–2010 рр.) загалом продовжила прагматичну лінію попередників, а її найбільшим досягненням стало укладення Лісабонського договору ЄС 13 грудня 2007 року. Прем'єр-міністру

вдалося зберегти для Британії особливий статус, право вето у питаннях зовнішньої політики і безпеки. Позиція британської сторони вкотре зумовила компромісний характер договірних новел і незавершеність формування проекту СЗППБ, насамперед в частині СПБО.

Період правління урядів Д. Кемерона (2010–2016 рр.) для участі Великої Британії у СЗППБ визначено як скептично-інерційний. За умов продовження використання Лондоном механізмів об'єднання на міжнародній арені рівень участі держави в СЗППБ було істотно знижено. Консерваторами поставлено під сумнів доцільність фінансування Європейської служби зовнішніх дій і Європейського оборонного агентства, розвитку військової компоненти ЄС. Уряд Д. Кемерона порушив усталену історичну дихотомію “європеїзм-атлантизм” у зовнішній політиці Великої Британії, істотно послабивши її європейський елемент. Як наслідок спостерігалось зниження ролі королівства у міжнародних процесах в регіоні.

Особливості позиції Великої Британії щодо розвитку СЗППБ ЄС максимально повно виявляються у її порівнянні з позиціями провідних партнерів/конкурентів в європейській політиці – Франції і ФРН. Три провідні держави ЄС, які сформували відмінні типи регіональної інтеграційної взаємодії, здійснювали визначальний вплив на формування змісту і динаміки розвитку зовнішньополітичної складової об'єднання. При цьому, на відміну від Великої Британії, Франція і ФРН побудували європейську стратегію на визнанні залежності свого міжнародного статусу від успіху євроінтеграції. Упродовж усього шляху становлення СЗППБ ЄС Франція і Німеччина виступали в ролі апологетів, а Велика Британія – переважно антагоніста інтеграції. Тому історично сформований рівень СЗППБ ЄС став наслідком постійного пошуку компромісу між інтересами цих держав. В контексті виходу Великої Британії з ЄС важливо врахувати європейську стратегію Італії, керівництво якої проводило політику лавірування між позиціями трьох держав. По завершенні процесу “Brexit” за певних умов Італія може увійти до “великої трійки” провідних держав Євросоюзу.

Американо-британські відносини як один з головних чинників європейської політики Сполученого Королівства, збереження міжнародного впливу держави були водночас проблемою і суперечністю, адже одночасно стимулювали і стримували її. Британське керівництво завжди враховувало позицію США в процесі розбудови СЗППБ ЄС, намагаючись не допустити зменшення присутності американського фактора в європейській політиці.

Поступова переорієнтація інтересів США з Європи до Азійсько-Тихоокеанського регіону і Близького Сходу, зростання рівня позитивного ставлення Вашингтона до автономізації європейських військово-політичних ресурсів стимулювали європейців до посилення самостійності в інтеграційних процесах. У цих умовах спостерігалось об'єктивне зменшення ролі американо-британських стратегічних відносин для Сполучених Штатів, їх прагматизація. Однак британське керівництво в силу стратегічної залежності від Вашингтона, політичного традиціоналізму, внутрішньополітичної кон'юнктури не скористалося історичною можливістю хоча б частково замінити американський вплив в Європі та очолити систему СЗППБ ЄС, посівши провідну роль в новій трансатлантичній системі співпраці між ЄС і США. Констатуємо історичний факт, що американо-британські відносини так і не стали стабільним чинником поглиблення участі королівства у СЗППБ. Водночас американо-британська коаліція знову виконує місію гарантування безпеки Європи в умовах східної загрози. Криза системи європейської безпеки внаслідок агресії Росії проти України і зміни в міжнародних відносинах вигідні Британії з огляду на часткову європейську реорієнтацію США.

Політика розширення ЄС, яка розглядається як невід'ємна складова, механізм зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу, стала стратегічним напрямом участі Великої Британії у СЗППБ і спрямовувалася на посилення впливу держави в об'єднанні. Британські уряди проводили активну політику сприяння кільком державам ЦСЄ на шляху вступу в ЄС. Їх інтеграція до ЄС стала одним з головних успіхів британських урядів у процесі розбудови СЗППБ. Зниження підтримки політики розширення та її більша прагматизація були притаманні урядам Д. Кемерона, що поряд із конфронтаційними відносинами з Євросоюзом спричинило зменшення впливу держави в регіоні, сприяло зміцненню провідної ролі Німеччини на сході Співтовариства.

Специфічним і важливим напрямом зовнішньої політики ЄС стало налагодження відносин з східноєвропейськими державами пострадянського простору, частина яких задекларували прагнення до участі в євроінтеграції з перспективою членства (Молдова, Україна). Домінантою політики ЄС і Великої Британії в регіоні стали відносини з Російською Федерацією. Політика Лондона щодо цих держав розвивалася в руслі загальної політики Заходу на пострадянському просторі. Британське керівництво у середині 1990-х рр. підтримало розвиток відносин ЄС із зазначеними державами на рівні Угоди про

партнерство і співробітництво без перспектив членства, схвалило Спільні стратегії ЄС щодо Росії та України у 1999 році. Об'єднана Європа зайняла пасивну позицію щодо розширення новітньої російської експансії на пострадянському просторі. Лише на початку 2000-х рр. Євросоюз спромігся запровадити окрему комплексну програму співпраці з державами регіону – Європейську політику сусідства, співавтором якої (спільно з урядом Швеції) став уряд Великої Британії. Програма мала суперечливий характер, адже включала десятки держав Східної Європи і Середземномор'я з відмінними прагненнями і перспективами відносин з ЄС, що свідчило про недооцінку ролі і значення цього регіону у зовнішній політиці Великої Британії та Євросоюзу. Позиція королівства щодо держав Східної Європи варіювалася відповідно до потреб досягнення компромісу з партнерами по об'єднанню і динаміки відносин з Росією. Погіршення останніх наприкінці 2000-х рр. сприяло активізації політики ЄС щодо країн пострадянського простору. Однак британські уряди відійшли від провідних позицій в політиці Співтовариства на Сході Європи, взяли пасивну участь в новій програмі “Східне партнерство”. Лондон дотримувався позиції визнання можливості членства держав Східної Європи в Євросоюзі у довгостроковій перспективі. Загалом східноєвропейська політика ЄС залишалася периферійною складовою СЗППБ. Лише російсько-український конфлікт повернув увагу британського уряду до проблем регіону. Лондон активно підтримав запровадження санкцій Євросоюзу проти Росії і підтримав підписання угод про асоціацію з Україною, Молдовою та Грузією. Однак складні відносини Лондона і Москви, послаблення впливу Британії в ЄС зумовили відсутність її представників на переговорах з врегулювання конфлікту на Донбасі.

Відносини Великої Британії з Україною розвивалися в контексті загальних тенденцій політики Заходу щодо країн пострадянського простору. Королівство підтримувало євроінтеграційний курс України, але не поспішало надавати вагому допомогі і розглядати відносини з Києвом за рамками російського фактора. Україна цікавила Британію та ЄС загалом як елемент зони стабільності на його східних кордонах, “буфер” проти проникнення нелегальних мігрантів до Західної Європи. З другої половини 2000-х рр. королівство проводило більш віддалену політику від Росії, ніж ряд інших держав ЄС, що сприяло поступовому поглибленню інтересу цієї країни до України як важливого партнера Євросоюзу. В Лондоні підтримали підписання Угоди про асоціацію України з ЄС. В умовах виходу з об'єднання

стратегічне значення Великої Британії для України як союзника буде істотно послаблене і збережеться лише на рівні НАТО.

Створення військово-оборонної компоненти ЄС було неможливе без врегулювання відносин з НАТО, який від початку 1990-х рр. переживав реформування. Атлантична і проамериканська позиції Великої Британії стали одним з вирішальних і водночас суперечливих чинників становлення ЄПБО/СПБО ЄС. Запровадження офіційних відносин між організаціями, що відбулося на початку 2000-х рр., напряду пов'язане із зміною позиції Великої Британії щодо ЄПБО ЄС наприкінці 1990-х рр., яка до цього передбачала розгляд політики безпеки та оборони Співтовариства як імовірного конкурента Альянсу і відверто її гальмувала. При цьому розвиток ЄПБО/СПБО не виходив за рамки британського атлантизму, а тактичним завданням Лондона як одного з провідних учасників СПБО стала його контрольованість. Підписання нерівноправних з точки зору розподілу можливостей ЄС і НАТО угод "Берлін плюс" 2003 р., британська політика стримування централізації ЄПБО серед іншого призвели до загальної невдачі автономізації ЄПБО від НАТО. Велика Британія напряду причетна до стратегічної слабкості ЄС як суб'єкта системи європейської і світової безпеки, в оперативному плані залежного від НАТО і США. Це вчергове підтвердилося в умовах російсько-українського конфлікту.

Велика Британія як одна з провідних військових держав світу відіграла важливу роль у формуванні європейського ринку озброєнь та військової техніки. Позиція Лондона щодо участі британського ВПК в системі співпраці ВПК держав Євросоюзу була суперечливою. Британія прагнула відігравати провідну роль в розвитку європейського військово-технічного співробітництва і розширювати склад його учасників за рахунок нових членів ЄС. Однак уряди королівства часто надавали перевагу міждержавній співпраці за межами об'єднання і намагалися протистояти інтеграційним тенденціям, зокрема, розвитку Європейського оборонного агентства. Така політика Лондона послаблювала європейську оборонну кооперацію. В системі пріоритетів ВПК на зовнішніх ринках британськими оборонними компаніями перевага надавалася американським партнерам. Керівництво держави і бізнес не повною мірою використали значні можливості у співпраці на рівні ЄС у розвитку військово-морського потенціалу, аерокосмічної системи і розвідки, протистояння кіберзагрозам. Через позицію Британії не вдалося створити єдиний європейський ринок зброї.

Велика Британія здійснила вагомий вклад у формування та реалізацію оперативної безпекової діяльності Євросоюзу. З 2003 року Сполучене Королівство на різному рівні представництва взяло участь практично в усіх військових операціях і цивільних місіях ЄС в регіонах Балкан, Близького Сходу, Африки, пострадянського простору. Урядам королівства в ході оперативних акцій вдалося частково реалізувати значний досвід міжнародної миротворчої діяльності. Лондон був одним з найбільших донорів проведення операцій і місій ЄС. Однак країна не проявила свій потенціал в достатній мірі. Її уряди при виконанні військових завдань надавали перевагу участі в бойових операціях НАТО і коаліцій союзних держав (наприклад, Лівія 2011 р.), а на рівні ЄС долучалися переважно до цивільних місій, що засвідчило стратегічну другорядність потенціалу і завдань Союзу у порівнянні з структурами Альянсу.

Отже, упродовж чверті століття Європейський Союз проходив період становлення як суб'єкт глобальних міжнародних політичних процесів, що на організаційному рівні виражалося у формуванні інституційно-функціональних механізмів СЗППБ. Велика Британія намагалася стати провідним учасником цього становлення, реалізуючи свої усталені принципи і підходи до зовнішньої політики. Історія участі держави у СЗППБ, результати референдуму про її членство в ЄС від 23 червня 2016 р. та офіційний початок "Brexit" у березні 2017 р. свідчать, що Великій Британії так і не вдалося віднайти свого місця в європейському об'єднанні. Історія її членства в ЄС надає повчальний досвід складного процесу побудови відносин держави з інституціями і партнерами по Співтовариству, який повинен бути врахований в Україні. Вихід королівства з ЄС призведе до часткової втрати ним впливу на регіональні процеси і матиме негативні наслідки для міжнародних позицій України, посилить проросійські сили в об'єднанні. Завершення процесу "Brexit" ускладнить завдання учасників інтеграції у сфері СЗППБ, але повинне стимулювати консолідацію зусиль держав-членів до створення нових структур, проти яких виступала Велика Британія. Лондон позбавить себе одного з головних міжнародних майданчиків для оприлюднення позиції. Сполучене Королівство за межами ЄС може стати менш важливим для США як стратегічний союзник в Європі, а об'єднання отримає додаткові можливості для зменшення американського впливу. Здійснення "Brexit" негативно вплине на реалізацію планів британських еліт забезпечити лідерство держави в європейській системі безпеки, навіть за умови збереження провідних позицій в Альянсі, а

відмова від участі в СПБО призведе до зменшення британського впливу на Балканах, в Східній Європі, Африці. Проект адептів “Brexit” з перетворення Британії за межами ЄС на світовий центр різних регіональних зон вільної торгівлі (євроатлантичної, середземноморської, АСЕАН тощо) у значній мірі буде залежати від результатів переговорів з ЄС про вихід держави з об’єднання. Однак його реалістичність ставить під сумнів послаблення позицій консервативного уряду Т. Мей після позачергових загальних виборів у червні 2017 р., невирішеність питань особливої позиції Шотландії і статусу Гібралтару, що робить перспективи жорсткого “Brexit” малоймовірними.

ЄС без Британії втратить значну частину дипломатичного і військового потенціалу, який буде важко замінити. Наявний міжнародний вплив і досвід Сполученого Королівства, інтереси ЄС у співпраці з Лондоном, в якому остаточно провідні позиції посяде тандем ФРН і Франції, загрози європейській безпеці змусять сторони підтримувати тісний формат співпраці на рівні загальних політичних консультацій, у питаннях військово-промислової кооперації і миротворчості. Критично налаштована до наднаціональній формувань Британія зробить ставку на розвиток традиційного міждержавного співробітництва з провідними державами Європи.

SUMMARY

Great Britain has passed a historic way of participating in European integration processes, trying to adapt them to their state needs and international interests. Such a strategy became particularly noticeable in the EU’s CFSP. According to the author's conception, the state leadership tried to use the mechanisms of association to strengthen its influence on the international arena, but adhered to minimalist positions regarding their development. To this end, there were a number of internal and external determinants that could be reduced to a single central factor: the British governments did not consider European integration as a priority area in the focusing of their international efforts, which would replace the importance of other historically important foreign policy directions for Britain (relations with the US and the states of Commonwealth of Nations). Therefore, the EU’s CFSP was seen as an important but not the main mechanism of the foreign policy of the kingdom, whose participation should not contradict its basic principles – pragmatism, state-centeredness, parliamentary sovereignty, global reach, balance of power, continuity and Atlanticism.

The main conclusion of the research is that Britain has neglected EU leadership capabilities in the CFSP, which was objectively the optimal option to maximize the identification of its leadership ambitions in the union.

The United Kingdom's membership in the EEC in 1973 was a necessary step aimed at strengthening of the international position of the state in the conditions of absence of any other Community alternative. The fulfillment of this task had to be done by the active participation in the system of political cooperation of the states of the union. However, the British elite failed to consolidate society around participation in regional integration, harmonizing the British model of the European association with its realities, which contributed to the establishment of the image of the kingdom as the center of Euro-skepticism.

The preconditions for the formation of the foreign policy component of the EEC arose from the post-war attempts to establish a regional political and defense community, the introduction of a mechanism of European Political Cooperation in the early 1970's. The British elite saw the EPC as an additional resource to implement the international interests of the state, the opportunity to show their leadership in European politics, strengthen its influence in relations with the US and the USSR, reduce the influence of France and Germany, to compensate the limited participation in the areas of classical integration. The fidelity to the concept of Atlanticism and, at the same time, the need for active engaging in the processes of regional union has led to the dichotomy of its foreign policy between the EEC/EU and the United States (NATO).

The author proposes such periods of British participation in the EU's CFSP: 1) traditionalist (1990-1997); 2) evolutionary-progressive (1998-2002); 3) crisis (2003); 4) realistic (pragmatic-functional) (2004-2010); 5) skeptical-inertial (2010-2016).

During the preparation of the Treaty on European Union, the conservative government tried to reduce the formation of the CFSP to a level of intergovernmental cooperation. The London's bet on the WEU, as a military resistance to the EU, has forced the negotiators to postpone the issue of providing a united military dimension. The abstract formation of the treaty in the part of the CFSP satisfied the kingdom's interests. The breakthrough in the development of the EU CFSP was due to the pro-European position of the government of T. Blair, who renewed the long-standing idea of British leadership in Europe and pursued a policy of pragmatic Euro-optimism. The government's activation of the European foreign policy of the United Kingdom has become a tactical step aimed at

restoring the kingdom's lost position by the conservative governments in the Community. During the preparation of the Constitutional Treaty, T. Blair's government made concessions regarding the introduction of the post of the Union Foreign Minister, the extension of the vote in the EU Council by qualified majority and the mechanism for in-depth cooperation on security and defense. In London, they supported the adoption of the European Security Strategy, but opposed the creation of a joint headquarters of the EU forces and the strengthening of European institutions.

The realistic or pragmatic-functional period of Britain's participation in the EU-CFSP was marked by a gradual decline in the activity of the state leadership in this direction of European politics. During the 2007 intergovernmental conference, the British authorities, by their pragmatic and passive stance, departed from the implementation of the leadership strategy in Europe. The European policy of the Labor government of G. Brown (2007-2010) broadly followed the pragmatic line of predecessors, and its biggest achievement was the signing of the Lisbon Treaty of the EU on December 13, 2007. During the reign of governments of D. Cameron (2010-2016), the level of state participation in the CFSP was significantly reduced. They broke the historical dichotomy of "europeism-atlantism" in Britain's foreign policy, weakening its European element. As a result, there was a decline in the role of the kingdom in international processes in the region.

The peculiarities of the UK's position on the development of the EU CFSP are as fully as possible compared to the positions of leading partners / competitors in Europe – France and Germany. During the formation of the CFSP, France and Germany acted as apologists, and the United Kingdom – mostly antagonist of integration. Consequently, the level of EU-CFSP was a consequence of the constant search for a compromise between the interests of these states. It is important to take into account the European strategy of Italy, whose leadership carried out a policy of maneuvering between the positions of the mentioned states. Upon completion of the Brexit process under certain conditions, Italy may enter the "big three" of the leading powers of the European Union.

American-British relations as one of the main factors of the European policy of the United Kingdom simultaneously stimulated and restrained it. The British leadership has always taken into account the position of the United States in the process of building the EU CFSP, trying not to reduce the presence of the American factor in European politics. Let us note the historical fact that US-British relations have not become a stable factor in deepening Britain's participation in the EU CFSP. The crisis of the

European security system due to the Russia's aggression against Ukraine and changes in the international relations are beneficial for Britain, taking into account the partial European reorientation of the United States.

The EU enlargement policy has become a strategic direction for Britain's involvement in the CFSP and has been aimed at strengthening the country's influence in the Union. The British governments have been active in promoting a number of Central Eastern Europe states on their path to EU membership. The decline in the support of the policy of enlargement and its greater pragmatism was inherent in the governments of D. Cameron, which, along with confrontational relations with the EU, has reduced the influence of the state in the region. A specific and important direction of the EU's foreign policy was the establishment of relations with the Eastern European states of the post-Soviet space. London's policy on them developed in line with the general policy of the West in the post-Soviet space. Only in the early 2000's the EU introduced a separate comprehensive program of cooperation with the states of the region – the European Neighborhood Policy (subsequently the “Eastern Partnership” was singled out), with the British Government as the co-author. The position of the kingdom in relation to the countries of Eastern Europe varied according to the needs of a compromise with the partners in the unification and dynamics of relations with Russia. London adhered to the position of recognizing the possibility of Eastern European membership in the European Union in the long run. In general, the Eastern European policy of the EU and Great Britain remained a peripheral component of the CFSP. Only the Russian-Ukrainian conflict has turned London's attention to the problems of this region.

The UK's relations with Ukraine were developing in the context of the general policy trends of the West regarding the post-Soviet states. The Kingdom supported the European integration course of Ukraine, but wasn't in hurry to provide the significant assistance and to consider relations with Kiev beyond the Russian factor. Great Britain (as well as the EU) was interested of Ukraine as in the element of the stability zone on the eastern borders of the EU. In London, they supported the signing of the Association Agreement between Ukraine and the EU in 2014. With the exit from the Union, the strategic importance of Britain for Ukraine as an ally will be reduced significantly.

The Atlantic and pro-American positions of the United Kingdom have become one of the decisive and at the same time contradictory factors for the establishment of the EU ESDP/CSDP. The introduction of official NATO-EU relations at the beginning of 2000s was connected to a change of the United Kingdom's position regarding the EU's ESDP. At the same time,

the development of the ESDP/CSDP did not go beyond British Atlanticism. Britain is involved in the strategic weakness of the EU as a subject of a system of European and global security, dependent on NATO and the United States.

Britain, as one of the world's leading military powers, has played an important role in shaping the European market for armaments and military equipment. London's position on the participation of the British military-industrial complex in the system of cooperation of the military-industrial complex of the states of the European Union was controversial. The kingdoms often favored cross-border cooperation outside the association and tried to resist integration trends, in particular, the development of the European Defense Agency. In the system of priorities of military industrial complex in foreign markets, British companies favored American partners. Due to the ambiguous position of Britain, it was not possible to create a single European arms market.

Great Britain has made a significant contribution to the formation and implementation of operational security activities of the European Union. Since 2003, the United Kingdom at various levels of representation has participated in virtually all EU military operations and civilian missions in the regions of the Balkans, the Middle East, Africa, the post-Soviet space. London was one of the largest donors of EU operations and missions. However, Britain's governments favored participation in NATO military operations and coalition forces of the Union states, and at EU level, they were mainly involved in civilian missions, which showed a strategic non-alignment of the Union's capabilities and tasks compared to the Alliance's structures.

Consequently, the history of Britain's participation in the EU CFSP in the context of the start of the Brexit process in March 2017 shows that Britain has never been able to find its place in the European Union. The history of its membership in the EU provides an instructive experience of a complex process of building relations with the institutions and partners in the Community, which should be taken into account in Ukraine. The withdrawal of the kingdom from the EU will lead to a partial loss of its influence on regional processes and will have some negative consequences for the international positions of Ukraine. The completion of the Brexit process will complicate the tasks of the participants in the integration of the CFSP, but should stimulate the consolidation of the efforts of the existing member states to create new structures against which the United Kingdom acted.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Архівні матеріали

Фонди Відділу державного архіву МЗС України

1. З щоденника Б.І. Тарасюка. Запис бесіди з Надзвичайним і Повноважним послом Великої Британії в Україні Саймоном Хімансом. 3.12.1993 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. № 031. Арк. 127-128.
2. З щоденника О.В. Шамшура. Запис бесіди з першим секретарем делегації Великої Британії на Конференції з роззброєння Майклом Андерсоном. 17.03.1994 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. №030. Арк. 1-2.
3. З щоденника С.В. Комісаренка. Про семінар на тему: “Центральна Європа – нова система безпеки”. 19 травня 1994 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. № 7318. Арк. 55-56.
4. З щоденника С.В. Комісаренка. Запис бесід з главою британської парламентської делегації до Ради Європи лордом Фінсбергом. 17.03.1995 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. № 7682. Арк. 96-97.
5. З щоденника В.А. Василенка. Запис бесіди з Політичним директором Форін офісу Джеремі Грінстоком. 7 травня 1997 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. № 036. Арк. 71-73.
6. З щоденника В.А. Василенка. Запис бесіди з Начальником Управління Європейського Союзу Форін Офісу Річардом Стеггом (27 квітня 1998 р.) // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Оп. 036. Спр. 9562. Арк. 75-78.
7. З щоденника Б.І. Тарасюка. Запис бесіди з Міністром закордонних справ Великої Британії Робіном Куком. 9 червня 1998 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. № 9559. Арк. 10-11.
8. Лист Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії С. Комісаренка Начальнику управління Європи та Америки Ю.В. Богаєвському. № 49/26-196 від 17.02.1995 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 40. Арк. 34-35.
9. Лист Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії С. Комісаренка Першому заступнику міністра

- закордонних справ України Тарасюку Б.І. № 49/26-441 від 01.06.1995 // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 48. Арк. 22-23.
10. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії С. Комісаренка Начальнику Управління політичного аналізу і планування МЗС України І.Ю. Харченку. № 49/26-575 від 13.09.1996 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 68. Арк. 113-114.
 11. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії С. Комісаренка Начальнику Управління Європи та Америки МЗС України А.Г. Пономаренку. № 49/26-780 від 18.12.1996 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 68. Арк. 128-129.
 12. Лист Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Міністру закордонних справ України Б. Тарасюку. № 49/26-353 від 25.06.1998 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 117. Арк. 131-134.
 13. Лист Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Міністру закордонних справ України Б. Тарасюку. № 49/26-793 від 17.12.1998 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 121. Арк. 188.
 14. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Заступнику міністра закордонних справ України О. Майданику. № 49/26-16 ІД від 12.01.1999 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 143. Арк. 1-4.
 15. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Начальнику Управління європейської інтеграції, Керівнику тимчасової Спеціальної групи з врегулювання конфлікту в Косово Міністерства закордонних справ України В. Белашову. № 49/26-109 ін. від 18.02.1999 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 148. Арк. 20-21.
 16. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Першому заступнику міністра закордонних справ України Є. Бершеді. № 49/26-190 ІАД від 19.03.1999 р. // Відділ

- державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 143. Арк. 30-32.
17. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Першому заступнику міністра закордонних справ України Є. Бершеді. № 49/26-638 ін. від 22.07.1999 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 142. Арк. 43-44.
 18. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Першому заступнику міністра закордонних справ України У.Є. Бершеді. № 49/26-951*ін від 14.10.1999 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 142. Арк. 135.
 19. Лист Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Начальнику 2-го Територіального управління Міністерства закордонних справ України К. Тимошенку № 49/26-971 від 20.10.1999 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 142. Арк. 140-142.
 20. Лист Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Міністру закордонних справ України Б. Тарасюку. № 2.5.3./1-316 ОЗМІ від 13.03.2000 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 167. Арк. 81-82.
 21. Лист Тимчасово повіреного України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії Є. Кириленка II Територіальному управлінню міністерства закордонних справ України Б. Тарасюку. № 2.5.3./1-392 ОЗМІ від 28.03.2000 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 167. Арк. 116.
 22. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Начальнику управління Європейського Союзу Міністерства закордонних справ України В.Я. Маштабею. № 2.5.3./1-526 Ін від 25.04.2000 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 167 (110/1). Арк. 11.
 23. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Заступнику Глави Адміністрації Президента України, Керуючому Головним управлінням з питань зовнішньої політики А.К. Орлу. Щодо проведення тристороннього українсько-британсько-польського семінару (м. Львів, 22-24.11. ц.р.).

- № 2.5.3./3-1113 Ін від 04.10.2000 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 117. Арк. 12.
24. Лист Тимчасового повіреного України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії Є. Кириленка Заступнику міністра закордонних справ України І. Харченку. № 2.5.3./1-1330 Ін від 28.11.2000 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 167 (110/1). Арк. 23-24.
25. Лист третього секретаря Посольства України в ФРН В. В'юна Начальнику 2-го Територіального управління Міністерства закордонних справ України К. Тимошенку № 423/177-195 від 06.02.2001 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 194. Арк. 32.
26. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Начальнику Другого Територіального управління МЗС України К. Тимошенку. № 4244/424-110-108 від 07.02.2001 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 194. Арк. 33-35.
27. Лист Тимчасового повіреного у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії Є. Кириленка Начальнику II Територіального управління МЗС України К. Тимошенку "Щодо консервативної партії. № 4244/424-110-222 від 06.03.2001 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 194. Арк. 39-41.
28. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Начальнику II Територіального управління МЗС України К.В. Тимошенко. № 4244/424-115-687 від 27.06.2001 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 194. Арк. 97-98.
29. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Начальнику II Територіального управління МЗС України К. Тимошенку. 4244/424-110-1281 від 27.11.2001 р. Інформація про виступ Прем'єр-міністра Великобританії Т. Блера в Інституті європейських досліджень у м. Бірмінгем // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 194. Арк. 171-174.
30. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Заступнику міністра закордонних справ України І. Харченку. Щодо ставлення Великобританії до євроінтеграційного

- курсу України. № 4244/-110/1-3 від 04.01.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. №195. Арк. 1-3.
31. Лист Радника-посланника Посольства України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії Державному секретарю Міністерства закордонних справ України з питань євроінтеграції О.О. Чалому. № 6124/3-110/1-57 від 17.01.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп.107. Спр. № 230. Арк. 1-2.
 32. Лист Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Заступнику державного секретаря Міністерства закордонних справ України В.Ю. Єльченку. Щодо спільного візиту міністрів закордонних справ Великобританії та Франції до країн Центральної Африки № 6124/6-110-76 від 25.01.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 228. Арк. 15-16.
 33. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Державному секретарю з питань європейської інтеграції МЗС України О.О. Чалому. № 6124/3-110/1-93 від 31.01.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 230. Арк. 7-8.
 34. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії В. Василенка Державному секретарю з питань європейської інтеграції МЗС України О.О. Чалому. № 6124/3-110/1-224 від 28.02.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 230. Арк. 32-34.
 35. Лист Радника-посланника Посольства України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії І.В. Прокопчука Державному секретареві Міністерства закордонних справ України з питань європейської інтеграції О. Чалому. № 6124/3-110/1-286 від 14.03.2002 р. / Відділ державного архіву МЗС України. – Ф. 8. – Оп. 107. – Спр. № 230. – Арк. 38.
 36. Лист Генерального консула України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії Ю. Лазарева Директору Департаменту з питань політики та безпеки Міністерства закордонних справ України С.Р. Реві “Позиція Великої Британії щодо можливої військової операції США в Іраку”. № 6124/41-110-359 від 28.08.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 229. Арк. 70-71.

37. Лист Тимчасового повіреного у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії І.В. Прокопчука В.о. начальника VI Територіального управління Міністерства закордонних справ України О.Д. Шевченку “Про позицію Великої Британії щодо Іраку”. № 6124/411-110-1007 від 9.09.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 229. Арк. 72-73.
38. Лист Тимчасового повіреного у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії І.В. Прокопчука Державному секретареві Міністерства закордонних справ України Ю.А. Сергееву. № 6124/2-110-1076 від 24.09.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 229. Арк. 88.
39. Лист Тимчасового повіреного у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії І.В. Прокопчука Директору Департаменту з питань політики та безпеки Міністерства закордонних справ України С.Р. Реві “Щодо скликання надзвичайної сесії Парламенту Великої Британії для розгляду питання Іраку”. № 6124/41-110-1086 від 24.09.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 229. Арк. 94-95.
40. Лист Радника-посланника Посольства України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії І.В. Прокопчука Державному секретареві Міністерства закордонних справ України з питань європейської інтеграції О. Чалому. № 6124/3-110/1-116 від 27.09.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 230. Арк. 163-164.
41. Лист Тимчасового повіреного України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії І.В. Прокопчук Державному секретарю з питань європейської інтеграції МЗС України О.О. Чалому. № 6124/3-110/1-1272 від 23.10.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 230. Арк. 208-209.
42. Лист Тимчасового повіреного України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії І.В. Прокопчук Державному секретарю з питань європейської інтеграції МЗС України О.О. Чалому. Про позицію британського уряду щодо нової Конституції ЄС. № 6124/3-110/1-1225 від 23.10.2002 р. // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. 8. Оп. 107. Спр. № 230. Арк. 195-197.
43. Про політику Великої Британії щодо України та з основних міжнародних питань (політичний лист). Грудень 1993 року // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. № 3У. Спр. № 110. Арк. 2-7.

44. Talk to be given by the Rt Hon Malcolm Rifkind OCMR Secretary of State for Defence. 4.10.1993 // Відділ державного архіву МЗС України. Ф. Основний. Спр. № 7039. Арк. 107-111.

The National Archives (Британський національний архів, електронні ресурси)

45. Statement by the Secretary of State for Foreign Affairs to the Committee of Ministers in Strasbourg on 3rd August, 1951. The Cabinet Papers 1915-1986. CAB 129/47. Original Reference CP226 (51)–267 (51), 1951 24 Jul–26 Oct. 43. URL: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/large/cab-129-47.pdf> (дата звернення: 15.12.2015).
46. Washington talks. Europe / Conclusions of a Meeting of the Cabinet held at Admiralty House on Wednesday, 26 Apr., 1961 // Index of Cabinet Conclusions (C.C. (61) 1st-75th Meetings). CAB 128/35. P. 138. URL: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/large/cab-128-35.pdf> (дата звернення: 20.12.2015).
47. Index of Cabinet Conclusions (1st January, 1963 to 15th October, 1963) // The National Archives. The Cabinet Papers 1915-1986. CAB 128. Piece 37. C.C. (63) Series. 1st-60th Meetings. 403 p.
48. Speech by the Prime Minister Tony Blair at Lord Mayor's banquet. Friday 10th November 1997 // A National Archives. 10 Downing Street. Tony Blair archive. URL: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20070701080624/http://www.pm.gov.uk/output/Page1070.asp> (дата звернення: 22.12.2015).
49. Britain's role in Europe. Prime Minister's speech to the European Research Institute. 23 November 2001 // A National Archives. 10 Downing Street. Tony Blair archive. URL <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20070701080624/http://www.pm.gov.uk/output/Page1673.asp> (дата звернення: 24.12.2015).
50. PM: A clear course for Europe. 28 November 2002 // A National Archives. 10 Downing Street. Tony Blair archive. URL: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20070701080624/http://www.pm.gov.uk/output/Page1739.asp> (дата звернення: 25.12.2015).
51. Lord Mayor's Banquet Speech – 12 November 2007 // National Archives. 10 Downing Street. Gordon Brown archive. URL: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.number10.gov.uk/Page13736> (дата звернення: 25.12.2015).
52. Press conference with Dutch PM. 16 April 2016 // A National Archives. 10 Downing Street. Tony Blair archive. URL: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.number10.gov.uk/Page13736>

nationalarchives.gov.uk/20070701080624/http://www.pm.gov.uk/output/Page11479.asp (дата звернення: 3.01.2016).

Margaret Thatcher Foundation. Thatcher Archive (з архіву Маргарет Тетчер, електронні ресурси)

53. EC: Brussels European Council (Presidency Conclusions). 1982 Mar 30. Mo. Archive (European Union) // Margaret Thatcher Foundation. Thatcher Archive. URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/114107> (дата звернення: 5.01.2016).
54. EC: Brussels European Council (Presidency Conclusions). 1982 Mar 30. Mo. Archive (European Union) // Margaret Thatcher Foundation. <http://www.margaretthatcher.org/document/114107> (дата звернення: 5.01.2016).
55. EC: Luxembourg European Council (Presidency Conclusions). 1981 Jun 30. Archive (European Union) // Margaret Thatcher Foundation. Thatcher Archive. URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/114105> (дата звернення: 10.01.2016).
56. EC: Luxembourg European Council (Presidency Conclusions). 1981 Jun 30. Archive (European Union) // Margaret Thatcher Foundation. Thatcher Archive. URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/114105> (дата звернення: 11.01.2016).
57. Foreign Policy: Pym minute to MT (“Forward Look”) 1982 Dec 17 Fr. [FCO plans for the next five years] [released 2013]. Archive (Thatcher MSS) // Margaret Thatcher Foundation. URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/123009> (дата звернення: 10.01.2016).
58. German unification: No. 10 memorandum of conversation (MT & President Mitterrand). Letter from Mr. Powell (no. 10) to Mr. Wall [WRL 020/1] Secret and Personal. 10 Downing Street, 20 January 1990 // Margaret Thatcher Foundation. Thatcher Archive (Cabinet Office). URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/113883> (дата звернення: 12.01.2016).
59. Margaret Thatcher. Speech at Kensington Town Hall (“Britain Awake”) (The Iron Lady). 1976 January, 19 Monday // Margaret Thatcher Foundation. Thatcher Archive: speaking text. URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/102939> (дата звернення: 15.01.2016).
60. Margaret Thatcher. Press Conference after Brussels European Council. 1985 March 30 // Margaret Thatcher Foundation. 1979-90: Prime Minister Speeches. Thatcher Archive. URL:

- <http://www.margaretthatcher.org/document/106004> (дата звернення: 15.01.2016).
61. Margaret Thatcher. Speech to European Parliament. 1986 Dec 9 // Margaret Thatcher Foundation. Thatcher Archive URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/106534> (дата звернення: 16.01.2016).
62. Margaret Thatcher. Speech to the College of Europe (“The Bruges Speech”). 1988 September, 20 Tuesday // Margaret Thatcher Foundation. 1979-90: Prime Minister Speeches. Thatcher Archive. URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/107332> (дата звернення: 23.01.2016).
63. Margaret Thatcher. Speech to Ukrainian Supreme Soviet. Kiev. 1990 Jun 19 / Margaret Thatcher Foundation. Thatcher Archive. URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/108116> (дата звернення: 21.01.2016).
64. Margaret Thatcher. Article for Inside the New Europe. 1990 Oct 19 Fr / Margaret Thatcher Foundation. Thatcher Archive. URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/108225> (дата звернення: 24.01.2016).
65. The Polish crisis of 1981-82 // Margaret Thatcher Foundation. Thatcher Archive (Cabinet Office). URL: [http://www.margaretthatcher.org/archive/us-reagan%20\(Poland\).asp](http://www.margaretthatcher.org/archive/us-reagan%20(Poland).asp) (дата звернення: 25.01.2016).

Он-лайн архіви виступів провідних британських державних діячів і документів політичних партій Великої Британії

66. British Political Speech. Speech Archive. Leader’s speech, 1948. Winston Churchill (Conservative) // British Political Archives. URL: <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=99> (дата звернення: 27.10.2016).
67. Make the difference. The Liberal Democrat Manifesto 1997. URL: <http://www.politicsresources.net/area/uk/e97/man/ld97man.htm> (дата звернення: 24.10.2016).
68. Tony Blair – 1998 speech on foreign affairs. *The below speech was made by the then Prime Minister, Tony Blair, on foreign affairs on Tuesday 15th December 1998* // UKPOL. 2015. September 7. URL: <http://www.ukpol.co.uk/2015/09/07/tony-blair-1998-speech-on-foreign-affairs/> (дата звернення: 21.06.2016).
69. Tony Blair – 1999 Speech at NATO’s 50th Anniversary // UKPOL. Political Speech Archive. December 17, 2015. URL: <http://www.ukpol.co.uk/tony-blair-1999-speech-at-natos-50th-anniversary/> (дата звернення: 22.07.2014).

70. The New Hope for Britain. The Labour Party: 1983 // Political Science Resources. 2007. URL: <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab83.htm> (дата звернення: 22.04.2016).

Матеріали Британського парламенту

71. Commons Sitting of 22 January 1948. Foreign Affairs // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 22 January 1948. Series 5. Vol. 446. cc. 383-517.
72. Commons Sitting of 31 July 1961. European Economic Community (government policy) // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 31 July 1961. Series 5. Vol. 645. cc. 928-942.
73. Commons Sitting of 2 May 1967. European Economic Community (application for membership) // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 02 May 1967. Series 5. Vol. 746. cc. 310-323.
74. Commons Sitting of 22 July 1971. United Kingdom and European Communities // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 22 July 1971. Series 5. Vol. 821. cc. 1693-1844.
75. Commons Sitting of 13 July 1972. European Communities Bill. Order for Third Reading read // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. – HC Deb 13 July 1972. Series 5. Vol. 840. cc. 1984.
76. Commons Sitting of 16 March 1982. Engagements // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 16 March 1982. Series 6. Vol. 20. c. 194-197.
77. Commons Sitting of 23 June 1983. European Council (Stuttgart) // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 23 June 1983. Series 6. Vol. 44. cc.145-154.
78. Defence. Western European Union. Commons Sitting of 13 November 1984 // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 13 November 1984. Series 6. Vol. 67. cc. 525-526.
79. Commons Sitting of 12 November 1991. NATO Summit // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for

- debates from 1803-2005. HC Deb 12 November 1991. Series 6. Vol. 198. cc. 901-914.
80. Commons Sitting of 18 December 1990. European Council (Rome) // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 18 December. 1990. Series 6. Vol 183. cc. 157-174.
 81. Commons Sitting of 1 November 1991. Foreign Affairs and Defence // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. – HC Deb 01 November 1991. – Series 6. – Vol 198. – cc. 118-187. URL: <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1991/nov/01/foreign-affairs-and-defence> (дата звернення: 14.04.2016).
 82. Commons Sitting of 20 November 1991. European Community (Intergovernmental Conferences) // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 20 November 1991. Series 6. Vol 199. cc. 269-390.
 83. Commons Sitting of 11 December 1991. European Council (Maastricht) // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 11 December 1991. Series 6. Vol 200. cc. 859-878.
 84. Commons Sitting of 4 November 1992. European Communities (Amendment) Bill // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 04 November 1992. Series 6. Vol 213. cc. 283-385.
 85. Commons Sitting of 18 June 1997. European Council (Amsterdam) // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 18 June 1997. Series 6. Vol. 296. cc. 313-330.
 86. Commons Sitting of 11 December 2000. Foreign Affairs and Defence // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 11 Decemder 2000. Series 6. Vol. 359. cc. 372-405.
 87. Commons Sitting of 22 June 2001. Foreign affairs and defence // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 22 June 2001. Series 6. Vol. 370. cc. 281-356.
 88. Commons Sitting of 17 December 2001. Foreign affairs and defence // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 17 December 2001. Series 6. Vol. 377. cc. 19-37.
 89. Commons Sitting of 16 December 2002. European Council (Copenhagen) // Hansard – House of Commons debates. House of

- Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 16 December 2002. Series 6. Vol. 396. c. 537-551.
90. Commons Sitting of 18 March 2003. Iraq // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 18 March 2003. Series 6. Vol. 401. cc. 760-858.
 91. Commons Sitting of 12 May 2003. European Rapid Reaction Force // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 12 May 2003. Series 6. Vol. 405. cc. 8-10.
 92. Commons Sitting of 15 December 2003. European Council // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 15 December 2003. Series 6. Vol. 415. cc. 1319-1336.
 93. Commons Sitting of 21 June 2004. European Council // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 21 June 2004. Series 6. Vol. 422. cc. 1079-1096.
 94. Commons Sitting of 03 June 2010. European Affairs / Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 2010-2017. HC Deb 03 June 2010. Series 6. Vol. 510. cc. 600-687.
 95. Engagements. Commons Sitting of 24 June 1986 / Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 24 June 1986. Series 6. Vol. 100. cc. 174-178.
 96. Foreign Policy Aspects of the Lisbon Treaty Third Report of Session 2007–08. House of Commons Foreign Affairs Committee. 20 January 2008. London, 2008. 112 p.
 97. Government Response to the Foreign Affairs Committee Report on “Foreign Policy Aspects of the Lisbon Treaty” (Third Report of Session 2007-08) Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty February 2008. 19 p.
 98. Government Response to the House of Commons. Foreign Affairs Committee Report HC 87 of Session 2013-2014. The future of the European Union: UK Government policy Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty September 2013. London, 2013. 20 p.
 99. Global Security: UK-US Relations. Sixth Report of Session 2009–10. House of Commons Foreign Affairs Committee. – London: The Stationery Office Limited, 16 February 2010. – 86 p.
 100. House of Commons. The future of NATO – Government reply to Defence. Select Committee’s. Third report of Session 1998-99. Annex

- A. HC 39. URL: <https://www.publications.parliament.uk/pa/cm199899/cmselect/cmdfence/459/45904.htm> (дата звернення: 21.09.2014).
101. Lords Sitting of 16 February 1998. European Communities (Amendment) Bill // Hansard – House of Lords debates. House of Lords Historic Hansard for debates from 1803-2005. HL Deb 16 February 1998. Series 5. Vol. 586. cc. 12-118.
102. Lords Sitting of 16 September 2003. European Security Strategy // Hansard – House of Lords debates. House of Lords Historic Hansard for debates from 1803-2005. HL Deb 16 September 2003. Series 5. Vol. 652. cc. 763-764.
103. Minutes of evidence taken before the Foreign Affairs Committee. Wednesday, 7 March 2001 // UK Parliament Web Site. Houses of Commons. Session 2000-01. Publications on the internet. Foreign Affairs Committee Publications. URL: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200001/cmselect/cmcaff/318/1030701.htm> (дата звернення: 24.03.2015).
104. Operations in Libya. Ninth Report of Session 2010–12. House of Commons. Defence Committee. Volume I: Report, together with formal minutes, oral and written evidence. London, 2012. 60 p.
105. Press release. 5th August, 1969. Comment by Overseas Development Institute on the Duncan Report part of the Review Committee on Overseas Representation 1968-1969, Cmnd 4107). 3 p.
106. Second Report from The Foreign Affairs Committee Session 2007–08 “Global Security: Russia response of The Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs”. URL: www.parliament.uk/parliamentary_committees/foreign_affairs_committee/fac_global_security_russia.cfm (дата звернення: 27.03.2015).
107. The EU and Russia: before and beyond the crisis in Ukraine // House of Lords European Union Committee. 6th Report of Session 2014–15. London, 2015. HL Paper 115. 123 p.
108. Ukraine. 30 Apr 2008: Column 122WH–continued / UK Parliament Website. Publications and records. URL: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200708/cmhansrd/cm080430/halltext/80430h0009.htm> (дата звернення: 18.08.2016).
109. Update on third Foreign and Commonwealth Committee report, on EU enlargement. Annex A. Examples on government activity to promote the benefits of EU membership and enlargement. Prepared 10 April 2001 / UK Parliament Web Site. Houses of Commons. Publications on the internet. Select Committee on Foreign Affairs Minutes of Evidence. URL: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200001/cmselect/cmcaff/318/1030705.htm> (дата звернення: 14.10.2015).

110. 2010 to 2015 government policy: stability in the Western Balkans. Policy paper. 8 May 2015 // Government of United Kingdom. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-enlargement-a-uk-perspective> (дата звернення: 24.10.2015).

Тексти офіційних виступів, інтерв'ю і заяв посадовців

111. "A Europe for its citizens" – lecture by the Foreign Secretary, Jack Straw, Royal Institute of international affairs, Chatham House, London, Friday 27 July 2001 / European Commission Official Website. URL: http://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=zKMGxconOVC_d-eYdmq55qd6ua7EbZN7cV9I_AKghClhhCOALhUD!-898031139?docId=183791&cardId=183791 (дата звернення: 24.02.2015).
112. America, Britain and Europe: An Evolving Relationship. The John C. Whitehead Lecture Transcript, delivered by Sir John Major, UK Prime Minister (1990-97) on 10 November at Chatham House. London, 2011. 10 p.
113. Britain's Foreign Policy in a Networked World. The Foreign Secretary, William Hague, gave the following speech outlining the Government's vision for UK foreign policy on 1 July 2010 / Government of the United Kingdom. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/britain-s-foreign-policy-in-a-networked-world--2> (дата звернення: 29.04.2016).
114. British Prime Minister Tony Blair's speech to the Polish Stock Exchange in Warsaw. 6 October 2000 // EU Observer. 29 May 2001. URL: <https://euobserver.com/news/2450> (дата звернення: 13.03.2016).
115. David Cameron's European Council statement. 26 November 2012 // Government of the UK. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/david-camerons-european-council-statement> (дата звернення: 15.03.2016).
116. David Lidington. Speech "Being ambitious: the EU and our Eastern neighbours". 8 September 2010. Institute of International Relations and Political Science at the University of Vilnius, Lithuania // Foreign & Commonwealth Office. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/being-ambitious-the-eu-and-our-eastern-neighbours> (дата звернення: 28.03.2016).
117. David Lidington. Speech "EU enlargement – a UK perspective". 15 February 2011. Austria. Vienna // Foreign & Commonwealth Office. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-enlargement-a-uk-perspective> (дата звернення: 24.06.2016).

118. Discours de Winston Churchill devant le Conseil de l'Europe (Strasbourg, 11 août 1950) // Conseil de l'Europe-Assemblée consultative. Compterendu. Deuxième session. 7 au 28 août 1950. Tome I. Srasbourg, 1950. pp. 121-124.
119. Europe at a crossroads: what kind of Europe do we want? Speech The Rt Hon William Hague MP. Körber Foundation Conference, Berlin. 23 October 2012 // Government of the UK. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/europe-at-a-crossroads-what-kind-of-europe-do-we-want> (дата звернення: 11.04.2016).
120. European Council December 2013: David Cameron's press conference. Prime Minister's Office, 10 Downing Street and The Rt Hon David Cameron MP. 20 December 2013. Brussels. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/european-council-december-2013-david-camerons-press-conference> (дата звернення: 4.04.2016).
121. Foreign Secretary welcomes Serbia and Kosovo's EU Progress. Press release. 28 June 2013 // Foreign & Commonwealth Office. URL: <https://www.gov.uk/government/news/foreign-secretary-welcomes-serbia-and-kosovos-eu-progress> (дата звернення: 07.04.2016).
122. Lecture "Russia and Europe" by the Foreign Secretary, Mr. D. Hurd, to the London Business School, 19 January 1995 // Documents on British Foreign and Security Policy, Volume I. – London, 1995-1997. 1268 p.
123. Mr Major's Speech to Conservative Party Conference. Blackpool, 12 October 1989 / The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page4347.html> (дата звернення: 25.11.2016).
124. Mr Major's Speech to European Democratic Union Conference. Below is the transcript of Mr Major's speech to the European Democratic Union Conservative Party Leaders' Conference, given on Thursday 12th September 1991 // The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page950> (дата звернення: 16.04.2016).
125. Mr Major's 1991 Conservative Party Conference Speech. Below is the text of Mr Major's 1991 Conservative Party Conference Speech, made on the 11th October 1991 // The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page863.html> (дата звернення: 17.05.2016).
126. Mr Major's Joint Press Conference with Mr Andreotti. Below is Mr Major's press conference with Mr Andreotti, held in Rome on Wednesday 27th November 1991 // The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997.

URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page504.html> (дата звернення: 03.05.2016).

127. Mr Major's Press Conference in Maastricht. Below is the text of Mr Major's press conference in Maastricht on Wednesday 11th December 1991 // The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page532.html> (дата звернення: 23.05.2016).
128. Mr Major's Commons Statement on the 1991 European Council Meeting at Maastricht. Below is Mr Major's statement made in the House of Commons on 11th December 1991 on the European Council held at Maastricht // The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page860.html> (дата звернення: 05.06.2016).
129. Mr Major's Commons Statement on Maastricht. Below is Mr Major's statement made in the House of Commons on the Maastricht Treaty on 18th December 1991 // The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page862.html> (дата звернення: 12.06.2016).
130. Mr Major's Commons Statement on the 1992 European Council in Lisbon. Below is the text of Mr Major's statement to the House of Commons on 29th June 1992 on the European Council in Lisbon // The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page1254.html> (дата звернення: 13.06.2016).
131. Mr Major's Joint Statement with President Jacques Delors. Below is the text of Mr Major's joint statement with President Jacques Delors, following a summit meeting with European Community and Visegrad Group leaders. 1992 // The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page1436.html> (дата звернення: 15.06.2016).
132. Mr Major's Commons Statement on the European Communities Bill. Below is the text of Mr Major's Statement in the House of Commons on the European Communities Bill from the 4th November 1992 // The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page1209.html>
133. Mr Major's Commons Statement on the 1994 European Council at Corfu. Below is the text of Mr Major's Commons statement on the 1994 European Council at Corfu, made on 27th June 1994 // The Rt

- Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page1141.html> (дата звернення: 14.07.2016).
134. Mr Major's Speech in Leiden. 7th September 1994 / The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page1123.html> (дата звернення: 14.07.2016).
135. Mr Major's Joint Press Conference with President Chirac. Below is the transcript of Mr Major's joint press conference with President Jacques Chirac, held in Paris on Saturday 10th June 1995 / The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page945.html> (дата звернення: 15.06.2016).
136. Mr Major's Speech to 1995 Conservative Party Conference / The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page1269.html> (дата звернення: 17.07.2016).
137. Mr Major's Speech to 1995 Conservative Party Conference // The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. <http://www.johnmajor.co.uk/page1269.html> (дата звернення: 17.07.2016).
138. Mr Major's Press Conference in Florence. Below is the text of Mr Major's press conference in Florence on Saturday 22nd June 1996 // The Rt Hon Sir John Major KG CH – Prime Minister of Great Britain and Northern Ireland 1990-1997. URL: <http://www.johnmajor.co.uk/page4347.html> (дата звернення: 11.08.2016).
139. NATO Summit 2014: PM end of summit press conference. Speech. 5 September 2014 // Government of the UK. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/nato-summit-2014-pm-end-of-summit-press-conference> (дата звернення: 14.08.2016).
140. Prime Minister article in Wall St. Journal: UK-US relations. Published 20 July 2010 // Government of the UK. URL: <https://www.gov.uk/government/news/pm-article-in-wall-st-journal-uk-us-relations> (дата звернення: 17.08.2016).
141. Prime Minister press conference at end of European Council. Friday 23 November 2012 // Government of the UK. URL: <https://www.gov.uk/government/news/prime-minister-press-conference-at-end-of-european-council> (дата звернення: 02.05.2016).
142. Sinews of Peace, 1946 (Iron Curtain Speech). Winston Churchill. Delivered on 5 March 1946 at Westminster College, Fulton, Missouri // National Churchill Museum, Westminster College. URL:

- <https://www.nationalchurchillmuseum.org/sinews-of-peace-iron-curtain-speech.html> (дата звернення: 07.05.2016).
143. Speech at the Conservative Party Conference by the Defence Secretary, Mr. V. Portillo, 10 October 1995 // Documents on British Foreign and Security Policy. London, Volume I: 1995-1997. 1268 p.
 144. Speech by the Defence Secretary, Mr M. Rifkind, at the Royal Institute of International Relation, Brussels, 30 January 1995 // Documents on British Foreign and Security Policy. London, Volume I: 1995-1997. 1268 p.
 145. Speech by the Prime Minister – Change: A Modern Britain in a Modern Europe. Tuesday 20 January 1998. URL: <http://www.number-10.gov.uk/output/Page1150.asp> (дата звернення: 12 December 2013).
 146. The Blair Doctrine. Blair T. Prime Minister’s speech: Doctrine of the International Community at the Economic Club, Chicago. 24 April 1999 // PBS Newshour. URL: http://www.pbs.org/newshour/bb/international-jan-june99-blair_doctrine4-23 (дата звернення: 17.05.2016).
 147. The Council of Europe. August 17, 1949. Strasbourg // The Churchill Centre. URL: <http://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/111-the-council-of-europe> (дата звернення: 15/ 05.2016).
 148. The government’s negotiating objectives for exiting the EU: PM speech. 17 January 2017. Lancaster House, London // Government of the UK. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/the-governments-negotiating-objectives-for-exiting-the-eu-pm-> (дата звернення: 17.06.2016).
 149. The Security and Defense Agenda (Future of NATO). Secretary of Defense Robert M. Gates Speech. Brussels. 10 June 2011 // U.S. Department of Defence. 2011. URL: <http://archive.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1581> (дата звернення: 03.11.2016).
 150. The United Kingdom and the European Communities. Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty. July 1971. Cmnd. 4715. London, 1971. 48 p.
 151. Transcript of door step interview: Prime Minister Tony Blair and Prime Minister Leszek Miller of Poland. 2 November 2001. URL: <http://www.inyourarea.gov.uk/output/Page1641.asp> (дата звернення: 13.04.2015).
 152. Transcript of the press conference with Prime Minister Tony Blair and President Vladimir Putin. 22 December 2001. URL: <http://www.inyourarea.gov.uk/output/Page1679.asp> (дата звернення: 12.06.2015).

153. UK-France Summit press conference. Tuesday 2 November 2010 // Government of the UK. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/uk-france-summit-press-conference—2> (дата звернення: 04.05.2016).
154. Winston Churchill, speech delivered at the University of Zurich, 19 September 1946 // Council of Europe. Documents and Archives. URL: https://www.coe.int/t/dgal/dit/ilcd/Archives/selection/Churchill/Zurich/Speech_en.asp (дата звернення: 30.08.2016).

Документи уряду Великої Британії

155. Договір про принципи відносин і співробітництво між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії від 10.02.1993 р. // Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/826_040 (дата звернення: 14.04.2014).
156. A Constitutional Treaty for the EU. The British Approach to the European Union Intergovernmental Conference 2003. Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty. September 2003. Norwich, 2003. 59 p.
157. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House. June 1994. Washington, 1994. 29 p.
158. A Partnership of Nations: British Approach to the European Union Intergovernmental Conference (Command Paper). Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty. March 1996. London, 1996. 38 p.
159. A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy. Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty. October 2010. London, 2010. 38 p.
160. Active Diplomacy for a Changing World. The UK's International Priorities. Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty. March 2006. London, 2006. 59 p.
161. Intergovernmental Conference (White Paper). The Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs (Mr. Malcolm Rifkind) // Hansard – House of Commons debates. House of Commons Historic Hansard for debates from 1803-2005. HC Deb 12 March 1996. Series 6. Vol. 273. cc. 785-803.

162. International partners sign Joint Expeditionary Force agreement. 5 September 2014 // Government of the UK. URL: <https://www.gov.uk/government/news/international-partners-sign-joint-expeditionary-force-agreement> (дата звернення: 25.11.2015).
163. Ministry of defence. The Strategic Defence Review: A new chapter. Presented to Parliament by The Secretary of State for Defence By Command of Her Majesty, July 2002. London, 2002. 29 p.
164. National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015. A Secure and Prosperous United Kingdom. Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty. November 2015. London, 2015. 95 p.
165. Securing Britain in an Age of Uncertainty: The Strategic Defence and Security Review. London, October 2010. 77 p.
166. Strategic Defence Review. Presented to Parliament by the Secretary of State for Defence by Command of Her Majesty. July 1998. London, 1998. Cm. 3999. 390 p.
167. The Strategic Defence Review. 23 October 1997. Research Paper 97/106. London. 50 p.
168. The Strategic Defence Review White Paper. 15 October 1998. Research paper 98/91. London, 62 p.
169. Treaty Between The Government of The United States of America and The Government of The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland Concerning Defense Trade Cooperation. June 21, 2007. URL: <https://www.state.gov/t/pm/rls/othr/misc/92770.htm> (дата звернення: 16.12.2015).
170. UK 2002: The Official Yearbook of the UK. 53 edition. London, January 2002. 576 p.
171. UK–France Summit 2010 Declaration on Defence and Security Co-operation. Tuesday 2 November 2010 // Government of the UK. URL: <https://www.gov.uk/government/news/uk-france-summit-2010-declaration-on-defence-and-security-co-operation> (дата звернення: 09.10.2016).
172. UK International Priorities. A Strategy for the FCO. Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign & Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty. December 2003. London, 2003. 62p.
173. Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales. 05 Sep. 2014. URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 17.07.2016).

174. White Paper on the 1996 Intergovernmental Conference. Volume II. United Kingdom // European Parliament. 18 September 1996. URL: http://www.europarl.europa.eu/igc1996/pos-en_en.htm#top (дата звернення: 26.07.2016).

Офіційні матеріали ЄЕС/ЄС та інших міжнародних організацій

175. Декларація щодо спільної зовнішньої та безпекової політики. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу // Офіційний вісник Європейського Союзу. 2010. С 83/01. 359 с.

176. Договор, учреждающий Европейское оборонительное сообщество, от 27 мая 1952 г. // История европейской интеграции. Хрестоматия. В 3-х частях. Ч 1. История Европейских Сообществ / Браницкий А.Г., Леушкин Д.В. Н. Новгород, 2014. С. 40-86.

177. Місія EUBAM. Молдова та Україна // European Union External Action. URL: <http://eubam.org/ua/who-we-are/> (дата звернення: 14.05.2017).

178. Совместное заявление о признании бывших советских республик (опубликовано в Гааге и Брюсселе 31 декабря 1991 г.) // Россия и Европейский Союз: документы и материалы / редактор-составитель С.Ю. Кашкин, П.А. Калиниченко, А.О. Четвериков, Е.А. Чегринец. М., 2003. С. 175-176.

179. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року // Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 22.05.2017).

180. About EUNAVFOR MED Operation SOPHIA // European Union External Action. 01/03/2016. URL: https://eeas.europa.eu/csdp-missions-operations/eunavfor-med/36/about-eunavfor-med-operation-sophia_en (дата звернення: 23.05.2017).

181. About EUCAP Sahel Niger // European Union External Action. 20/06/2016. URL: https://eeas.europa.eu/csdp-missions-operations/eucap-sahel-niger/3875/about-eucap-sahel-niger_en (дата звернення: 22.05.2017).

182. About EUFOR // European Union External Action. 12 September 2016. URL: <http://www.euforbih.org/eufor/index.php/about-eufor/background> (дата звернення: 18.05.2017).

183. Active Engagement, Modern Defence Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation adopted by Heads of State and Government in Lisbon. 19 Nov. 2010. URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm (дата звернення: 18.03.2017).
184. Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part – Protocol 1 on the establishment of a coal and steel contact group – Protocol 2 on mutual administrative assistance for the correct application of customs legislation – Final Act – Exchanges of letters – Minutes of signing // *Official Journal. L 327. 28/11/1997. pp. 0003–0069.*
185. Ambassador Victoria Nuland: United States Permanent Representative to the North Atlantic Treaty Organization (NATO). Speech at the London School of Economics, London, United Kingdom, February 25, 2008 // United State Mission to NATO. URL: http://www.nato.usmission.gov/ambassador/2008/Amb_Nuland_022508.htm.
186. An Alliance for the 21st Century. Washington Summit Communiqué issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. on 24th April 1999. URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27440.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 12.04.2017).
187. A Secure Europe in a better world. European Security Strategy. Brussels, 12 December 2003. 14 p.
188. Brussels Treaty. Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defence. Signed at Brussels on 17 March 1948. URL: www.wcu.int (дата звернення: 13.05.2016).
189. Bulletin of the European Communities. 1992. No. 1-2. 160 p.
190. Chicago Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012. URL: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87593.htm?mode=pressrelease (дата звернення: 13.06.2016).
191. Commission of the European Communities. Eurobarometer. Public opinion in the European Community. June 1990. No 33. Vol. 1: Report. 115 p.
192. Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia // European Commission. Trade. URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2003/november/tradoc_114137.pdf
193. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament “Wider Europe–Neighbourhood: A New Framework for

- Relations with our Eastern and Southern Neighbours”. Brussels, 11.3.2003. COM (2003) 104 final. 26 p.
194. Communication from the European Commission “European Neighbourhood Policy. Strategy Paper”. Brussels, 12.5.2004. COM(2004) 373 final. 34 p.
 195. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on strengthening the European Neighbourhood Policy. Brussels, 4.12.2006. COM(2006)726 final. 14 p.
 196. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council “Eastern Partnership”. Brussels, 3.12.2008. COM(2008) 823 final (SEC(2008) 2974). URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52008D_C0823 (дата звернення: 12.08.2016).
 197. Conclusions of the Rome European Council (14 and 15 December 1990) // The ‘Centre Virtuel de la Connaissance sur l’Europe (CVCE). Innovating European Studies. URL: http://www.cvce.eu/obj/conclusions_of_the_rome_european_council_14_and_15_december_1990-en-7524b7cb-7538-4283-a831-da2b735781_3a.html (дата звернення: 24.07.2016).
 198. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union – Consolidated version of the Treaty on European Union – Protocols – Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 – Tables of equivalences // *Official Journal. C 326. 26/10/2012. – pp. 0001–0390.*
 199. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union // *Official Journal of the European Union. C 326. 26.10.2012. 390 p.*
 200. Conclusions of the Lisbon Conference on assistance to the new independent States of the former Soviet Union (Lisbon, 23 and 24 May 1992) // The Centre Virtuel de la Connaissance sur l’Europe (CVCE). Innovating European Studies. 23.10.2012. URL: http://www.cvce.eu/obj/conclusions_of_the_lisbon_conference_on_assistance_to_the_new_independent_states_of_the_former_soviet_union_23_and_24_may_1992-en-d30f482a-fb73-4448-bfaf-dc5e31493b5d.html (дата звернення: 08.11.2016).
 201. Conclusions of the Strasbourg European Council: extract concerning the CEECs (8 and 9 December 1989) // The Centre Virtuel de la Connaissance sur l’Europe (CVCE). Innovating European Studies. URL: http://www.cvce.eu/obj/conclusions_of_the_strasbourg_european_council_extract_concerning_the_ceecs_8_and_9_

- december_1989-en-d91888c0-2045-4f80-b7c5-a79e76740018. html
(дата звернення: 18.05.2016).
202. Convention between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the Government of the French Republic, the Government of the Federal Republic of Germany and the Government of the Italian Republic on the Establishment of the Organisation for Joint Armament Cooperation (Organisation Conjointe de Cooperation en Matiere d'Armement) OCCAR. Farnborough, 9 September 1998. Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty March 2007. Treaty Series No. 5 (2007). London, 2007. 31 p.
203. Council conclusions on the Global Strategy on the European Union's Foreign and Security Policy – Council conclusions (17 October 2016). Outcome of proceedings. Luxembourg, 17 October 2016 (OR. en) // Council of the European Union. 13202/16. CFSP/PESC 814. CSDP/PSDC 572. 4 p.
204. Council of the European Union. Brussels, 11 December 2008. Declaration on strengthening capabilities // Council of the European Union. Official Web-site, 2008. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/esdp/104676.pdf (дата звернення: 27.10.2016).
205. Countering piracy off the Coast of Somalia. Mission // European Union External Action. URL: <http://eunavfor.eu/mission/> (дата звернення: 14.05.2017).
206. 2421st Council meeting. General Affairs. Luxembourg, 15 April 2002. 7705/02 (Presse 91). 21 p.
207. Davignon Report (Luxembourg, 27 October 1970) // Bulletin of the European Communities. November 1970. No 11. Luxembourg. pp. 9–14.
208. Declaration by the Presidency of the European Union on Ukraine (27.12.04.) / EU 2004. European Union. URL: http://www.eu2004.nl/default.asp?CMS_ITEM=999F299D7E974EAA B6FFDF3C6577EBF2X1X63657X17 (дата звернення: 28.07.2016).
209. Declaration by the WEU Foreign and Defence Ministers (Rome, 27 October 1984) // The Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE). Innovating European Studies. Publication date: 22/06/2015. URL: http://www.cvce.eu/content/publication/2003/7/11/c44c134c-aca3-45d1-9e0b-04d4d9974ddf/publishable_en.pdf (дата звернення: 05.02.2016).
210. Declaration on Alliance Security. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg / Kehl on 4 April 2009. URL: <http://www.nato.int/>

- cps/en/natohq/news_52838.htm?selected Locale=en (дата звернення: 15.04.2017).
211. Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973) // Bulletin of the European Communities. December 1973. No 12. Luxembourg. pp. 118-122.
 212. Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council (“The London Declaration”). 05 Jul. – 06 Jul. 1990. URL. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm (дата звернення: 15.04.2017).
 213. Declaration des Douze sur le statut futur de la Russie et celui d'autres anciennes republicues sovietiques (23 Decembre 1991) // The Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE). Innovating European Studies. 23.10.2012: http://www.cvce.eu/obj/declaration_des_douze_sur_le_statut_futur_de_la_russie_et_celui_d'autres_anciennes_republiques_sovietiques_23_decembre_1991-fr-12d61f70-b6d1-402d-94fd-64a82d927c3f.html (дата звернення: 18.08.2016).
 214. Declaration on Peace and Cooperation. Issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (“The Rome Declaration”). 08 Nov. 1991 URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm?selected Locale=en (дата звернення: 12.04.2017).
 215. Declaration sur les pays baltes (Reunion ministerielle extraordinaire de CPE, Bruxelles, 14 Janvier 1991) // The Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE). Innovating European Studies. 28.08.2013. URL: http://www.cvce.eu/obj/declaration_des_douze_sur_les_pays_baltes_bruelles_14_janvier_1991-fr-cfcc54f6-d695-4942-8375-162000251638.html (дата звернення: 09.02.2017).
 216. Defence Data of EDA participating Member States in 2007. Brussels, 2009. 42 p.
 217. Defence Data of EDA participating Member States in 2008. Brussels, 2010. 40 p.
 218. Defence Data of EDA participating Member States in 2009. Brussels, 2011. 42 p.
 219. Defence Data 2012 / edited by E. Platteau. Brussels: European Defence Agency, 2013. 32 p.
 220. Document 2/6. Text of the Gymnich Formula, 10–11 June 1974 (German Foreign Minister Hans-Dietrich Genscher speaking, announcing the results of a foreign ministers' meeting) // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. pp. 97-98.

221. Document 4c/2. Statement by the European Council on Rhodesia, Luxembourg, 2 April 1976 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. pp. 399-400.
222. Document 4c/3. Statement by the Nine Foreign Ministers on Zimbabwe, Rome, 18 April 1980 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. p. 400.
223. Document 4c/4. Press Statement by the Ten Foreign Ministers on South Africa, Luxembourg, 10 September 1985 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. pp. 401-403.
224. Document 4b/2. Statement by the European Council on the Middle East, London, 29 June 1977 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. p. 301.
225. Document 4b/4. Declaration by the European Council on the Situation in the Middle East (Venice Declaration), Venice, 12–13 June 1980 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. p. 302-304.
226. Document 4c/25 Declaration on the Falklands, European Political Cooperation, 2 April 1982 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. p. 428.
227. Document 4c/26 Statement by the European Community on the Falklands, 6 April 1982 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. p. 428.
228. Document 4a/9. Communique Issued on the Occasion of the Informal European. Political Cooperation Ministerial Discussion on Poland, Brussels, 4 January 1982 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. p. 264-266.
229. Document 4c/27 Statement on the Falklands, European Political Cooperation, 10 April 1982 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. pp. 428-429.
230. Document 4a/24. Joint Declaration on EC-US Relations, 22 November 1990 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. pp. 291-293.
231. Document 4b/39. Decision of the Informal Meeting of the European Council, Luxembourg, 8 April 1991 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. p. 337.
232. Document 4b/63. Declaration on the Situation in Yugoslavia, Extraordinary European Political Cooperation Ministerial Meeting, The Hague, 5 July 1991 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. pp. 362-363.
233. Document 4a/21. Declaration of the Extraordinary European Political Cooperation Ministerial Meeting on the “Guidelines on the

- Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union”, Brussels, 16 December 1991 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. p. 282.
234. Document 3/6. Declaration by the Western European Union Council of Ministers’_Extraordinary Meeting with the States of Central Europe, Bonn, 19 June 1992 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. pp. 211-212.
235. Document 2/21. Report to the European Council on the Likely Development of the Common Foreign and Security Policy (CFSP) with a View to Identifying Areas Open to Joint Action vis-a-vis Particular Countries or Groups of Countries, Lisbon, 26–27 June 1992 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. pp. 162-168.
236. Document 4a/25. The New Transatlantic Agenda, Signed at the EU-US Summit,_Madrid, 3 December 1995 // European Foreign Policy. Key Documents / ed. by Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. pp. 294-297.
237. Draft European Act submitted by the Governments of the FRG and Italy (6 November 1981) // Bulletin of the European Communities. Draft European Act. Luxembourg, November 1981. No 11. pp. 87-91.
238. Enabling the future – European military capabilities 2013-2025: challenges and avenues / ed. by A. Missiroli. Paris: EU Institute for Security Studies, 2013. 70 p.
239. EUCAP Sahel Mali. The Mission / European Union External Action. URL: <http://eucap-sahel-mali.eu/en/> (дата звернення: 20.05.2017).
240. EUCAP Somalia. Mission Background // European Union External Action. URL: <http://www.eucap-som.eu/about-us/> (дата звернення: 19.05.2017).
241. EU-NATO. Brussels, 16 December 2002. European Union-NATO Declarations on ESDP // From Laeken to Copenhagen. European defence: core documents / compiled by J.-Y. Haine. Paris. February 2003. Chaillot Papers 57. Volume III. pp. 178-179.
242. EU’s military structures: state of play and future prospects //
243. European Parliament Resolution of 12 September 2013 on EU’s military structures: state of play and future prospects (2012/2319(INI)). P7_TA (2013) 0381. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0381+0+DOC+XML+V0//EN>
244. Eurobarometer. Public opinion in the European Union. October 1997. Report number 47. Brussels, 1997. 73 p.
245. Eurobarometer 57. First results. May 2002 // From Laeken to Copenhagen. European defence: core documents / compiled by J.-Y.

- Haine. Paris, February 2003. Chaillot Papers No 57. Volume III. pp. 54-55.
246. Eurobarometer 66. Public opinion in the European Union. Autumn 2006. National Report. United Kingdom. Brussels, 2006. 66 p.
247. European Convention. Brussels, 18 July 2003. Draft Treaty establishing a Constitution for Europe // From Copenhagen to Brussels. European defence: core documents / compiled by A. Missiroli. Paris, December 2003. Chaillot Papers No 67. Volume IV. pp. 397-422.
248. European Council (Luxembourg, 28 and 29 June 1991). Presidency Conclusions, SN 151291. Brussels, June 1991. 4 p.
249. European Council. Brussels. 19/20 December 2013. Conclusions. EUCO 217/13. CO EUR 15. CO_CL 8. 25 p.
250. European Council Common Strategy of 11 December 1999 on Ukraine. (1999/877/CFSP) // Official Journal of the European Communities. L 331/109. 23.12.1999. URL: <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/ukEN.pdf> (дата звернення: 21.08.2016).
251. European Council December 2013: David Cameron's press conference. Brussels, 20 December 2013 // Government of the UK. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/european-council-december-2013-david-camerons-press-conference> (дата звернення: 24.03.2017).
252. European Council Goteborg, 15-16 June 2001. Presidency report to the Goteborg European Council on European Security and Defence Policy // From Nice to Laeken. European defence: core documents / compiled by M. Rutten. Chaillot Papers No 51. Volume II. Paris, April 2002. pp. 38-39.
253. European Council Laeken, 14-15 December 2001. Annex II. Operation on the operational capability of the Common European Security and Defence Policy // From Nice to Laeken. European defence: core documents / compiled by M. Rutten. Chaillot Papers No 51. Volume II. Paris, April 2002. pp. 119-121.
254. European Council meeting (28 June 2016) – Conclusions. Cover note. Brussels, 28 June 2016 (OR. en) // European Council. EUCO 26/16. CO EUR 5, CONCL 3. 8 p.
255. European Council meeting (15 December 2016). Conclusions. Brussels, 15 December 2016 (OR. en) // European Council. EUCO 34/16. CO EUR 10. CONCL 5. 11 p.
256. European defence meeting “Tervuren”. Brussels, 29 April 2003 // From Copenhagen to Brussels. European defence: core documents / compiled by A. Missiroli. Chaillot Papers No 67. Volume IV. Paris, December 2003. pp. 76-80.

Наукове видання

А.В. Грубінко

**ВЕЛИКА БРИТАНІЯ В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ЗОВНІШНЬОЇ І БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ
(1990-2016 рр.)**

Монографія

Підписано до друку 01.11.2017.

Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний 70 г/м². Друк електрографічний.

Умов.-друк. арк. 37,2. Обл.-вид. арк. 40,37

Тираж 300 примірників. Замовлення № 10/17/28-6.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В.

м. Тернопіль, вул. Винниченка, 9/7

тел. (0352) 40-08-12, (0352) 40-00-63, (097) 988-53-23

